

Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci
Katedra žurnalistiky

OBRAZ ČESKÉ GENDEROVÉ LINGVISTIKY

Bakalářská diplomová práce

Irena PLÁTENÍKOVÁ

Vedoucí práce: Mgr. Petra CHVOJKOVÁ

Olomouc 2013

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně a uvedla všechny použité prameny.
Tato práce obsahuje 72 277 znaků (včetně mezer).

V Olomouci, dne 27. 3. 2013

podpis

Děkuji Mgr. Petře Chvojkové za odborné vedení bakalářské diplomové práce a poskytnutí cenných podnětů ke koncepci a směřování práce.

Anotace:

Bakalářská diplomová práce se zabývá problematikou genderu a jazyka. První část obsahuje základní pojmy týkající se genderu, objasňuje pojem gender studies, zabývá se genderovou lingvistikou v obecném i českém kontextu. Druhá část pojednává o hlediscích genderové korektnosti v jazyce, popisuje a nabízí alternaci generického (nepříznakového) maskulina, řeší problematiku genderových stereotypů v mnoha oblastech, včetně vlivů stereotypů na užívání jazyka v souvislosti s pohlavími. Práce obsahuje také rozsáhlou kapitolu o přechylování podstatných jmen a českých i zahraničních příjmení.

Klíčová slova:

Gender, genderová identita, genderová lingvistika, generické maskulinum, genderové stereotypy, přechylování

Keywords:

Gender, gender identity, gender linguistics, generic masculine gender, gender stereotypes, inflection

Abstract:

This thesis deals with the issue of gender and its use in a language. The first part of this paper contains general concepts of gender, explains the concept of gender studies and deals with the gender linguistics in the context of the language generally as well as the Czech language. The second part looks at the gender correctness in a language, describes and offers a gender replacement of the generic masculine gender. It also deals with the issue of gender stereotypes in various fields, including the influence of such stereotypes on the usage of a language in connection with genders. The paper also contains a long chapter on gender inflection of nouns and both Czech and foreign surnames.

OBSAH

ÚVOD	1
1 GENDER A GENDER STUDIES	3
1.1 Gender, rod	3
1.2 Genderová role vs genderová identita	3
1.3 Genderová rovnost	4
1.4 Gender studies	5
1.4.1 Historie gender studies	5
1.4.2 Současné feministické směry	6
1.5 Gender v médiích	7
2 GENDER A JAZYK	8
2.1 Genderová (feministická) lingvistika	8
2.1.1 Genderový výzkum v jazykovědě	8
2.1.1.1 Teze normy a odchylky – 70. léta 20. století	8
2.1.1.2 Teze dvou kultur – 80. léta 20. století	9
2.1.1.3 Teze doing gender – 90. léta 20. století	9
2.1.2 Česká genderová lingvistika	10
3 GENDEROVĚ (NE-) KOREKTNÍ JAZYK	11
3.1 Způsoby titulování, označování a oslovení osob	11
3.1.1 Generické maskulinum	11
3.1.2 Alternativní řešení maskulinních pojmenování	15
3.2 Výrazové prostředky	19
3.2.1 Genderové stereotypy	19
3.2.1.1 Pojmenování, která hierarchizují pohlaví	21
3.2.1.2 Úsloví s nárokem na trvalou platnost	22
3.2.1.3 Ustálené přívlastky, přirovnání či rčení, které přisuzují vlastnosti pohlavím	22
3.3 Mluvní styl a genderové konverzační rituály	22

4 PŘECHYLOVÁNÍ	24
4.1 Přechylování podstatných jmen v češtině	24
4.2 Přechylování podstatných jmen v cizích jazycích	28
4.3 Přechylování příjmení	29
4.4 Přechylování příjmení cizinek	32
ZÁVĚR	35
SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ.....	37

ÚVOD

Pro svou bakalářskou práci jsem si vybrala v poslední době u nás často diskutované, ale také stigmatizované téma genderové lingvistiky. Jeho propojení s feministickým hnutím je naprosto zřetelné i laikovi, který o tuto problematiku nejeví žádný zájem. Obecně se dá ale říci, že pojem gender není pro širokou veřejnost objasněným pojmem.

V úvodní kapitole se proto věnuji vysvětlení pojmu gender a jeho souvislosti s pojmem rod, který je v češtině užívaný mnohem častěji. Složité vztahy panující především mezi rodem gramatickým a přirozeným, jsou nestále se vyvíjející součástí jazykového systému a komunikační praxe. Není divu, že jsou tyto vztahy předmětem zájmů mnoha jazykovědců. Také popisují širší kontext v oblasti genderové problematiky, jako jsou genderová role v porovnání s genderovou identitou, a také ujasňují výklad genderové rovnosti. Genderová lingvistika spadá pod širší pojem gendrová studia, proto vysvětlují tuto vědní disciplínu, její vývoj v minulosti a také současné feministické směry. Pozornost věnují také způsobům, jakými se gender zobrazuje v médiích, neboť právě média mají velký vliv na naše užívání a vnímání jazyka. Média ovlivňují obecné představy o ženách a mužích tím, jak je zobrazují, v jakých situacích, jakým jazykem je nechávají promlouvat a jak o mužích a ženách verbálně komunikují.

Ve druhé kapitole přistupuji k genderu skrze jazyk, který odráží hodnotový systém společnosti a zároveň pomáhá vytvářet normy, podle kterých se společnost řídí. Genderová lingvistika, někdy také zvaná feministická lingvistika, je jazykovědný obor zkoumající mnoho ženských a mužských aspektů, které ovlivňují výsledný jazykový i myšlenkový přístup společnosti. Také v této části zmiňuji jazykovědný genderový výzkum tak, jak jej sepsala lingvistka Jana Valdřová. Česká genderová lingvistika je ve srovnání s tou zahraniční mladým odvětvím, jejímu rozvoji bránily nepříznivé vědecké podmínky za bývalého režimu. Česká genderová lingvistika je tak záležitostí především posledních dvou desetiletí. Stále má před sebou dlouhý vývoj, než se přiblíží gendrovým lingvistickým disciplínám v německém nebo anglickém jazyce. V českém prostředí vzniklo několik přínosných výzkumů o nekorektních genderových jevech v české jazykovědě.

Problematiku genderově nekorektního jazyka analyzuji ve třetí kapitole. Nosnými tématy jsou v tomto případě generické maskulinum a genderové stereotypy. Generické, neboli nepříznačné, maskulinum je v češtině jev velmi častý, protože čeština je jazyk rodově výrazně rozlišený. V tomto případě je problematický vztah rodů ženského a mužského, kdy zástupné generické maskulinum potlačuje ženské tvary podstatných jmen. Dochází tak ke

zneviditelňování žen, což je bráno jako velký problém především v profesní oblasti. Důsledkem je, že ženy jsou mnohem méně často vnímané, jako zástupkyně prestižních pozic. Generické maskulinum je možné nahradit různými způsoby, u nás se tímto nejintenzivněji zabývá Jana Valdřová. Její práci s novinovými titulky uvidím jako zdařilý příklad. Genderové stereotypy nemají tak jasný návod k jejich odstranění. Jsou hluboce zakořeněny v tématech a způsobech komunikace. Dochází tak k hierarchizaci společnosti na základě pohlaví.

Čtvrtou část se věnuji problematice přechylování. Snažím se ukázat větší množství přístupů a názorů, systematizuji přechylování podstatných jmen a přechylování příjmení. Jazykovědci řeší věčnou otázku, kdy přechylovat, jakým způsobem, kdy je vhodné užít nepřechýlený tvar, a tak podobně.

V závěru se pokusím shrnout informace, které jsem prací analyzovala. Neočekávám jasné odpovědi, ale spíše přehled nejlepších možností, jak lze k daným problematikám přistupovat.

1 GENDER A GENDER STUDIES

1.1 Gender, rod

Slovo gender pochází z řečtiny a v překladu znamená rod. Jelikož má ale slovo rod v češtině mnoho významů, rozhodl se Ústav pro jazyk český výraz gender nepřekládat a ponechat jej v původním tvaru.¹

Jako společenskou kategorii lidé konstruují gender na základě lidského pohlaví jako biologické danosti (bytí mužem či ženou).² Avšak Gender je obraz rodovosti, který je naučený, nikoli vrozený.³ Přestože by se mohlo zdát, že gender a pohlaví jsou dva způsoby nazírání na stejnou věc, není tomu tak. Být ženou či mužem je stejně tak záležitostí způsobu oblékání, gestikulace, povolání a sociálních sítí jako záležitostí podoby genitálií. Antropologové zjistili, že přestože každá společnost vychází z biologického pohlaví jako ze základního kritéria při posuzování genderu, žádné dvě společnosti už se zcela neshodnou na tom, co odlišuje jeden gender od druhého.⁴ Pojem gender popisuje rozdíly psychologické, sociální, historické a kulturní. Společenské postavení žen a mužů, jejich role v rodině, profese a vlastnosti, které se považují za mužské či ženské, to vše je proměnlivé v čase a liší se v různých kulturách.⁵ Jandourek ve svém Sociologickém slovníku píše: „Pokud jde o sociální chování, lidé se nerodí jako muži a ženy, ale učí se jako muži a ženy jednat. Existuje řada vzorců chování, které jsou ve společnosti považovány za typicky mužské nebo ženské. Jaké chování je biologicky podmíněno a co je výsledkem kulturního vývoje společnosti, je předmětem studií v oblasti gender studies a feminismu.”⁶

1.2 Genderová role vs genderová identita

¹ ŠIKLOVÁ, Jiřina. Gender studies a feminismus na univerzitách ve světě a v České republice. In *Společnost žen a mužů z aspektu gender*. Praha: Open Society Fund, 1999. s. 9.

² RENZETTI, Claire; CURRAN, Daniel. *Ženy, muži a společnost*. 1. vyd. Přel. Lukáš Gjurič et al. Praha: Karolinum, 2003. s. 20.

³ VALDROVÁ, Jana a kol. *Kultura genderově vyváženého vyjadřování*. [online] 80 s. [cit. 22. 3. 2013] Dostupné z WWW: <http://www.msmt.cz/uploads/Skupina_6/Gender_prirucka.pdf>. s. 15.

⁴ OAKLEY, Ann. *Pohlaví, gender a společnost*. Praha: Portál, 2000. s. 121.

⁵ JARCOVSKÁ, Lucie. Prohlédněme genderové stereotypy. In *Abc feminismu*. Brno: Nesehnutí, 2004, s. 21.

⁶ JANDOUREK, Jan. *Sociologický slovník*. Praha: Portál, 2001. s. 90.

Role jsou způsoby chování očekávané od držitelů a držitelek určitých pozic. Každý člověk je držitelem mnoha rolí, a to i současně v jedné chvíli. Náplním svých rolí se učíme již od dětství a odlišný přístup k chlapcům a dívkám v tomto období může zásadně ovlivnit a ovlivňuje jejich budoucí životy. Důležitý vliv má nabývání představy o tom, které role jsou vůbec pro chlapce a dívky, pozdější dospělé muže a ženy vhodné a které se s jejich genderem neslučují.⁷

„Genderové role jsou společenské role předepisované členům společnosti na základě jejich pohlaví,“⁸ kdy určitý typ chování je předepisován ženám a jiný typ chování mužům.⁹ Při osvojování genderu závisí jak na biologických předpokladech, tak na sociálním učení, které začíná prakticky ihned po porodu.¹⁰ Tradiční černobílý obraz dvou skupin, žen a mužů, je příliš zjednodušený. Postihuje pouze heterosexuální muže a ženy a vylučuje lidi jiné sexuální orientace.¹¹ Některé jednotlivce nevystihují společensky definované charakteristiky jejich příslušného genderu.¹²

Genderová identita je pocit příslušnosti k určitému pohlaví – pocit femini(ni)ty nebo maskulinity.¹³ Genderová identita se ale ne vždy shoduje s genderovou rolí.¹⁴

1.3 Genderová rovnost

Genderová rovnost vyjadřuje možnost každého jedince svobodně se rozhodnout nakolik a zda vůbec se bude nechávat ovlivňovat genderovými stereotypy určenému jeho pohlaví. „Genderová rovnost znamená, že nebude žádné z obou pohlaví povyšováno nad to druhé, a nejen to, že také nebude povyšována jedna sexuální orientace nad jinou. Genderová rovnost znamená usilovat o spravedlivé, nediskriminační jednání. A jednou z oblastí, v níž se takové jednání projevuje, je také jazyk.“¹⁵

⁷ JARKOVSKÁ, Lucie. Prohlédněme genderové stereotypy. In *Abc feminismu*. Brno: Nesehnutí, 2004, s. 19-27.

⁸ RENZETTI, Claire; CURRAN, Daniel. *Ženy, muži a společnost*. 1. vyd. Přel. Lukáš Gjurič et al. Praha: Karolinum, 2003. s. 58.

⁹ HRDLIČKOVÁ, Alena. *Úvod do gender studies*. České Budějovice: Vysoká škola evropských a regionálních studií, 2008. s. 9.

¹⁰ RENZETTI, Claire; CURRAN, Daniel. *Ženy, muži a společnost*. 1. vyd. Přel. Lukáš Gjurič et al. Praha: Karolinum, 2003. s. 30.

¹¹ VALDROVÁ, Jana a kol. *Kultura genderově vyváženého vyjadřování*. [online] 80 s. [cit. 22. 3. 2013] Dostupné z WWW: <http://www.msmt.cz/uploads/Skupina_6/Gender_prirucka.pdf>. s. 13.

¹² RENZETTI, Claire; CURRAN, Daniel. *Ženy, muži a společnost*. 1. vyd. Přel. Lukáš Gjurič et al. Praha: Karolinum, 2003. s. 20.

¹³ VALDROVÁ, Jana. *Gender a společnost*. 1. vyd. Ústí nad Labem: UJEP, 2006. s. 7.

¹⁴ HRDLIČKOVÁ, Alena. *Úvod do gender studies*. České Budějovice: Vysoká škola evropských a regionálních studií, 2008. s. 9.

¹⁵ VALDROVÁ, Jana a kol. *Kultura genderově vyváženého vyjadřování*. [online] 80 s. [cit. 22. 3. 2013] Dostupné z WWW: <http://www.msmt.cz/uploads/Skupina_6/Gender_prirucka.pdf>. s. 15.

1.4 Gender studies

„Gender studies (neboli rodová studia) je akademický multidisciplinární obor zabývající se výzkumem a rozбором systému genderových vztahů a genderových rozměrů v různých oblastech.“¹⁶ Genderová studia se zabývají zkoumáním vztahů mezi gendery, jejich funkcemi a utvářením ve specifických sociokulturních kontextech. Na rozdíl od emancipačně a politicky laděných ženských studií a feminismu, jsou genderová studia posuzována jako neutrální obor.¹⁷ Také významná česká představitelka gender studies Jiřina Šiklová vidí feminismus jako ideologické, filozofické a politické hnutí, zatímco genderová studia pojímá jako vědecký obor.¹⁸

„Cílem gender studies je nejen sledovat a interpretovat empirická data o rozdílech a zvláštěnostech obou pohlaví, ale vytvářet i sociální senzitivitu a kultivovat analytickou schopnost z pohledu genderu v sociálních a kulturních otázkách doby včetně sociální politiky.“¹⁹

1.4.1 Historie gender studies

Počátky gender studies bychom mohli nalézt v šedesátých letech dvacátého století v období známém jako druhá vlna feminismu.²⁰ Důležitou událostí rozvoje feminismu v USA bylo vydání knihy poukazující na problematiku genderu, která se stala bestsellerem, *Feminine Mystique* autorky Betty Friedan v roce 1963. Kniha upozornila na fakt, že existují nejen politické a sociální otázky genderové nerovnoprávnosti, ale že tato nerovnoprávnost hraje významnou roli v soukromém životě každého jedince.²¹

¹⁶ *Feminismus.cz* [online]. [cit. 22. 3. 2013]. Dostupné z WWW: <<http://www.feminismus.cz/slovnicek.shtml#G>>.

¹⁷ KAMPICHLER, Martina. Reflexe k tématu genderových studií na pozadí feministického rozvoje. In: *Gender, rovné příležitosti, výzkum*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2/2006. s. 2.

¹⁸ ŠIKLOVÁ, Jiřina. Gender studies a feminismus na univerzitách ve světě a v České republice. In: MAŘÍKOVÁ, H., VĚŠÍNOVÁ, E.: *Společnost žen a mužů z aspektu gender*. Praha: Open Society Fund, 1999. s. 11.

¹⁹ ŠIKLOVÁ, Jiřina. Gender studies a feminismus na univerzitách ve světě a v České republice. In: MAŘÍKOVÁ, H., VĚŠÍNOVÁ, E.: *Společnost žen a mužů z aspektu gender*. Praha: Open Society Fund, 1999. s. 10-14.

²⁰ KAMPICHLER, Martina. Reflexe k tématu genderových studií na pozadí feministického rozvoje. In: *Gender, rovné příležitosti, výzkum*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2/2006. s. 1.

²¹ RENZETTI, Claire; CURRAN, Daniel. *Ženy, muži a společnost*. 1. vyd. Přel. Lukáš Gjurič et al. Praha: Karolinum, 2003. s. 44.

„Specifická historická situace ve spojení s vývojem politického vědomí a osobními zkušenostmi (například diskriminace žen v rámci studentského hnutí nebo na univerzitách) vedla v individuálních biografiích vědkyň k tomu, že se začaly zabývat tématy specificky zaměřenými na ženy. Osobní vysvětlení této marginalizace bylo postupně nahrazeno vnímáním strukturálních diskriminačních vzorců vztahů mezi pohlavími – „osobní se stalo politickým“.²²

Na základě kritiky komplexního přístupu ženských studií se postupně vydělily další specifické oblasti, například lesbický feminismus a následně lesbická studia. Podobným způsobem vznikla genderová studia. Hlavní argumenty kritizovaly postavení ženských studií na kategoriích „žena“ a „ženskost“ bez přihlídnutí k jiným faktorům, jakými jsou například třída a etnikum. Místo těchto základních kategorií vznikl pojem gender „jako historicky proměnlivý společensko-kulturní jev.“²³

1.4.2 Současné feministické směry

Socioložka Judith Lorber rozlišuje tři základní typy feministické teorie: teorie genderově reformní, teorie genderově motivovaného odporu a teorie genderově motivované vzpoury.

Genderově reformní feministické teorie zdůrazňují podobnosti mezi ženami a muži než rozdíly mezi nimi. Jejich cílem je poskytnout ženám stejné možnosti podílet se na všech aspektech společenského dění, jaké jsou poskytovány mužům. Pod tyto teorie spadá feminismus liberální, marxistický, sociální, a rozvojový.

Feministické teorie genderově motivovaného odporu zdůrazňují, že zajištění formálních zákonných práv nevyřeší problém genderové nerovnosti samo o sobě, neboť nadvláda mužů prorůstá celým světem. Lorber nazývá tuto strategii odporem, protože pouze klade odpor genderovým vzorcům společenského řádu, nečiní nic pro jejich proměnu. Do této kategorie zařazuje feminismus radikální, lesbický, psychoanalytický a hlediskový.

Teorie genderově motivované vzpoury jsou někdy nazývány feminismem třetí vlny, protože na pojmy pohlaví a gender nahlíží jiným způsobem, než tomu bylo v rámci teoretických perspektiv první a druhé vlny. Zabývá se nerovnostmi založenými nejen na genderu, ale také

²² KAMPICHLER, Martina. Reflexe k tématu genderových studií na pozadí feministického rozvoje. In: *Gender, rovné příležitosti, výzkum*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2/2006. s. 1.

²³ Tamtéž, s. 2.

rase, etnické příslušnosti, společenské třídě a sexuální orientace. Do této kategorie patří feminismus multirasový, mužský, sociální konstrukce, postmoderní a queer theory.

1.5 Gender v médiích

K tématu, jak média zobrazují muže a ženy, by se mohla vést dlouhá diskuze. Převládá názor, že média lidem předkládají to, co očekávají a vyžadují. Tento názor se nazývá metoda zrcadlení a tvrdí, že „obsah médií zrcadlí chování a vztahy, hodnoty a normy, které ve společnosti převládají“. Podle mediálních analytiků média kulturu jen pasivně nereflektují, ale zároveň ji aktivně formují.²⁴ Velmi výrazně se pak genderové stereotypy odrážejí a využívají v reklamě. Například v zobrazování ženské a mužské role se stále drží klasické typizace, že muž je autoritativní a velmi často zastupuje odborníka, zatímco žena je hospodyně v domácnosti či matka, která potřebuje poradit s řešením nějakého problému. Často jsou ženy v reklamách také v dekorativní roli, kdy se v provokativních pózách předvádí spoře oděná modelka, která však nemá žádný vztah k výrobku.²⁵ Výsledky studií prokázali, že mediální obsahy mají vliv na lidské vnímání a hodnocení sama sebe, tak na obecnější vnímání genderu.²⁶

„Ač si novináři a novinářky jistě uvědomují důležitost titulku z genderového hlediska, nad smyslem a dopadem toho, jak užívají jazyk, se často nezamýšlejí a zůstávají ve stereotypním jazyce novin. Pro další posun v této oblasti není ani tolik třeba dohadování mezi lingvisty a lingvistkami, ale zapojení a genderové vzdělávání učitelů/učitelek a novinářů/novinářek. Ti mají v tomto ohledu velký vliv a mohou přispět k tomu, že se přechýlené tvary dostanou do širšího povědomí a užívání. V novinách se občas vyskytnou články, kde jeho autoři či autorky přechylování dodržují nebo se snaží psát genderově citlivě, ale neplatí to pro celé médium jednotně. Vzhledem k tomu, že mnoho médií má svá jazyková doporučení, neměla by v nich chybět zmínka o rovnoprávném zobrazování žen v jazyce.“²⁷

²⁴ RENZETTI, Claire; CURRAN, Daniel. *Ženy, muži a společnost*. 1. vyd. Přel. Lukáš Gjurjič et al. Praha: Karolinum, 2003. s. 182.

²⁵ Tamtéž, s. 200-201.

²⁶ Tamtéž, s. 206.

²⁷ *Feminismus.cz* [online]. [cit. 22. 3. 2013]. Dostupné z WWW: <<http://www.feminismus.cz/fulltext.shtml?x=1901407>>.

2 GENDER A JAZYK

Jazyk je prostředek socializace a jeho účelem je přenos informací. Ve verbální komunikaci představuje jazyk znakový systém sloužící určité společenské skupině. „Jazyk je kulturní výtvar a jako takový má pozici sociální instituce, která odráží hodnotové systémy vlastní dané společnosti a spoluvytváří normy, na nichž daná společnost stojí.“²⁸

2.1 Genderová (feministická) lingvistika

Feministická sociologie začala pronikat do jazykovědy koncem šedesátých let dvacátého století, což vedlo ke vzniku genderové lingvistiky (někdy také uváděná jako lingvistika feministická, ženská nebo také pod pojmenováním genderlect). Ta se zabývá jazykem z hlediska genderu, rodu, pohlaví a vychází ze skutečnosti, že se do jazyka promítá patriarchální model fungující ve společnosti po několik staletí. Lidé používají jazyk podle příslušnosti k těmto kategoriím.

Čeští genderoví lingvisté často odkazují k publikaci Pavla Eisnera *Chrám i tvrz* (1946). Autor popisuje, že v evropských jazycích a zejména v češtině je nastolena nadvláda muže nad ženou. Jako závažný případ této nadvlády uvádí tvar přísudku ve větách se společným ženským a mužským podmětem, k čemuž uvádí příklad: „Její Veličenstvo královna anglická a císařovna indická a řidič Pepa Žandourek vypadli z vozu.“ Řidič je ten nejméně významný z osádky vozu, přesto má tvar společného přísudku koncovku podle něj.²⁹

„Genderová lingvistika je ta součást sociolingvistiky, jež se zaměřuje na jazykové praktiky mluvčích jako indikátory postavení muže a ženy ve společnosti.“³⁰

2.1.1 Genderový výzkum v jazykovědě

Genderový výzkum v jazykovědě se člení do tří fází:

2.1.1.1 Teze normy a odchylky – 70. léta 20. století

²⁸ VALDROVÁ, Jana. *Gender a jazyk*. In *Gender ve škole*. 1. vyd. Praha: Otevřená společnost, 2005. s. 57-59.

²⁹ EISNER, Pavel. *Chrám i tvrz*. Praha: Lidové noviny, 1992. s. 366-388.

³⁰ VALDROVÁ, Jana. *Novinové titulky z hlediska genderu*. *Naše řeč*. 2001, ročník 84, č. 2, s. 90-96, Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR.

Tato teze pojmenovává tehdejší názor, že mluva žen je méně dokonalá než mluva mužů.³¹ Mužský mluvní projev byl považován za normu; lingvista Geoffrey Leech rozlišoval jazyk a řeč pomocí atributů mužský a minus mužský (male / minus male), přičemž nepochyboval, že „muži jsou měřítkem srovnání“³²

Roku 1970 uveřejnila Marie Ritchie Key přepis své vysokoškolské přednášky s názvem Jazykové chování mužů a žen (Linguistic Behaviour of male and female). Pojmenovala v ní neprůbojnou ženskou mluvu jako jazyk omlouvání (language of apology), dominantní mužskou nazvala jazykem vysvětlování (language of explanation).³³

2.1.1.2 Teze dvou kultur – 80. léta 20. století

Na základě apologetických výzkumů se specifikovaly rozdíly mezi pohlavími a zkoumalo se, nakolik jsou vrozené. Badatelky Cheri Kramarae, Dale Spender, Deborah Tannen zdůraznily, že není třeba, aby ženy svým mluvním stylem a návyky napodobovaly muže, protože ženy a muži jsou dvě odlišné kultury. Názor, že muži a ženy jsou od přírody odlišní, přetrvává dodnes především v marketingu, je podporován tezemi jako „muži z Marsu a ženy z Venuše“.

Přestože bylo výzkumy doloženo, že ženy užívají jazyk jinak než muži a psalo se tak o dvou rozdílných kulturách, mužský jazykový projev nadále zůstával žádoucí normou.

Německá badatelka Senta Trömel-Plötz formulovala v roce 1978 na základě citací amerických badatelek, že jazyková diskriminace žen spočívá v tom, „jak je žena oslovována či není oslovována, jak je její projev odbýván, neposlouchán, špatně chápán, nesprávně parafrázován, přerušován a ignorován, jak je zesměšňována, voděna za ručičku nebo degradována, a v neposlední řadě také v tom, jak se o ní mluví.“³⁴

2.1.1.3 Teze doing gender – od 90. let 20. Století

³¹ VALDROVÁ, Jana. *Gender a společnost*. 1. vyd. Ústí nad Labem: UJEP, 2006. s. 104.

³² LEECH, G.: Semantics: the study of meaning. In: VALDROVÁ, Jana. *Gender a společnost*. 1. vyd. Ústí nad Labem: UJEP, 2006. s. 105

³³ VALDROVÁ, Jana. *Gender a společnost*. 1. vyd. Ústí nad Labem: UJEP, 2006. s. 105.

³⁴ TRÖMEL-PLÖTZ, S.: Lingvistik und Frauensprache. In: VALDROVÁ, Jana. *Gender a společnost*. 1. vyd. Ústí nad Labem: UJEP, 2006. s. 107.

Od 90. let 20. století se vědci snaží nalézt odpovědi na otázky, jak jazyk spoluutváří gender. Koncept doing gender je postavený na pracích amerického sociologa E. Gofmana, lingvistky D. Cameron a dalších. Podle jejich názoru to, jak mluvíme není dáno pohlavím, nýbrž pohlaví je v jazyce a řeči konstruováno stále znovu a znovu. Výzkumy ověřily, že genderové stereotypy, tradované společnostmi, jsou obsaženy v jazyce a jeho pomocí jsou stereotypy přenášeny mezi generacemi. Podle jazyka jsou ženy a muži stavěni do určitých pozic, pro které jsou charakteristické určité genderové vlastnosti, projevy chování a způsoby mluvy. Mužské pozice jsou společensky lépe hodnoceny.

Jazykové praktiky působí jako jakási šablona mluvení a myšlení. Choreografka Nina Vangeli píše o „nepřiléhavosti slov a reality“, kterou ženy cítí a musejí akceptovat, jako o „jazykovém převleku“, jež používají v komunikaci s muži.³⁵

2.1.2 Česká genderová lingvistika

Předmětem mého zájmu je česká genderová lingvistika a její uplatňování v praxi. Ženy jakožto jazykovědkyně se v oboru lingvistiky začali více uplatňovat v období druhé vlny feminismu v šedesátých a sedmdesátých letech dvacátého století. Jelikož se ženy cítily být ‚druhým pohlavím‘ (termín: Simone de Beauvoir) také v jazyce, z feminismu se vyprofilovala mimo jiné také genderová lingvistika. V českém prostředí se začal feminismus a genderová studia rozvíjet na počátku devadesátých let dvacátého století.

I české lingvistky potvrdily nerovnost pohlaví, která je ukotvena v jazykových systémech a v užívání jazyka. V české mluvnici má mužský rod v koncovkách řízených větých členů přednost před ženským (oba dva, matka i otec, mi říkali ...), ve slovtvorbě je nerovnost znát zvláště při tvorbě názvů osob tzv. opačného (ve většině případů ženského) pohlaví.³⁶

Podle českého jazykovědce Františka Daneše odráží patriarchální pojetí světa čeština tím, že muž je v jazykových strukturách upřednostňován, takže se jedná o „jakousi jazykovou nerovnoprávnost“. Podle Daneše musí odstraňování patriarchálního paradigmatu probíhat v každém jazyce jinak.³⁷

³⁵ VANGELI, N.: Kde domov můj? Drobné postřehy o jazyce. In: VALDROVÁ, J.: Gender a společnost. 1. vyd. Ústí nad Labem: UJEP, 2006. s. 108.

³⁶ VALDROVÁ, Jana. *Gender a společnost*. 1. vyd. Ústí nad Labem: UJEP, 2006. s. 105.

³⁷ DANEŠ, František.: Univerzália a specifika češtiny v období globalizačních proměn. In: Hladká, Z. a Karlík, P. (eds.) *Čeština, univerzália a specifika 3*. Brno: FF MU, 2001. s. 38.

Danešův názor se shoduje s doporučeními Rady Evropy z roku 1990. V těchto doporučeních dala EU vládám členských států za úkol přijetí opatření potřebných k tomu, aby byl používán jazyk reflektující rovnost žen a mužů. Tímto je myšleno zavedení nesexistického jazyka, který bude stejnou měrou zohledňovat současný status a roli žen ve společnosti stejně tak, jako současné lingvistické praktiky zohledňují muže. Dále sloučení jazyka ve sféře práva, veřejné správy a vzdělávání s principem rovnosti pohlaví a používání nesexistického jazyka v médiích.³⁸ Česká republika vstoupila do Evropské unie 1. května 2004.

V roce 1998 provedla jako první výzkumy rodové vyváženosti vyjadřování v češtině lingvistka Jana Valdřová.³⁹ Tato absolventka brněnské germanistiky a rusistiky se ve své disertační práci zabývala tématem zviditelnění ženy v současném německém a českém jazyce. Od té doby se problematikou genderu a jazyka zabývá soustavně, působí jako pedagožka na Jihočeské univerzitě (JČU) v Českých Budějovicích a také se snaží o mediální popularizaci tohoto tématu.⁴⁰

První reprezentativní výzkum působení mužských jazykových tvarů na vnímání skutečnosti provedla Valdřová v roce 2006. Výsledky byly uveřejněny pod názvem „Žena a vědec? To mi nejde dohromady“. „Název publikace je výrokem žáka základní školy, který si nedovedl představit, že vědec by mohla být žena. Tento test s 572 dětmi a mladými lidmi naznačuje, že podobné představy o genderovém rozdělení profesí a pozic má zřejmě většina lidí.“⁴¹ Roku 2007 vytvořily socioložky Baslarová a Binková studii o tom, jak se o politických hovoří v médiích. Z jejich výzkumu vyplynulo, že v případech, kde měla být dotyčná politička postavena naroveň svým kolegům, byla pojmenovávána mužskými názvy (politik, příznivec, lídr apod.), a že ženský rod bývá ve zprávách o politických úmyslně používán k vyjádření negativní charakteristiky (např. odpůrkyně).⁴²

Jana Valdřová je také hlavní autorkou zhruba 80stránkové příručky *Kultura genderově vyváženého vyjadřování*, dalšími spoluautorkami jsou kulturoložka a orientalistka Blanka Knotková-Čapková, docentka na Fakultě humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze, a anglistka Pavla Paclíková, která spolu s Valdřovou působí na JČU. Příručka byla v roce 2010 vypracována pro potřeby Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy (MŠMT) a umístěna

³⁸ MILDORFOVÁ, J.: Chci být chemička. In: *Éčko 6/2007*. [online] 2007 [cit. 21. 3. 2013] Dostupné z WWW:

<<http://www.proequality.cz/res/data/003/000411.pdf>>

³⁹ VALDROVÁ, Jana a kol. *Kultura genderově vyváženého vyjadřování*. [online] 80 s. [cit. 22. 3. 2013] Dostupné z WWW:

<http://www.msmt.cz/uploads/Skupina_6/Gender_prirucka.pdf>. s. 25.

⁴⁰ HORÁLEK, Jan. Příručka genderolingvální vyváženosti. *Usta ad Albim BOHEMICA*. 2009, ročník IX, č. 2. ISSN 1802-825X. s. 7.

⁴¹ VALDROVÁ, Jana a kol. *Kultura genderově vyváženého vyjadřování*. [online] 80 s. [cit. 22. 3. 2013] Dostupné z WWW:

<http://www.msmt.cz/uploads/Skupina_6/Gender_prirucka.pdf>. s. 25.

⁴² Tamtéž.

na jeho webových stránkách. Autorky tuto příručku vydaly jako nezávazná jazyková doporučení a sklidily vlnu kritiky za to, že příručka neprošla jazykovou úpravou⁴³ (žádná z autorek není bohemistka).⁴⁴

⁴³ HORÁLEK, Jan. Příručka genderolingvální vyváženosti. *Usta ad Albim BOHEMICA*. 2009, ročník IX, č. 2. ISSN 1802-825X. s. 7.

⁴⁴ Tamtéž, str. 9

3 GENDEROVĚ NEKOREKTNÍ JAZYK

Valdrová uvádí tři oblasti, které se kriticky sledují z hlediska genderové korektnosti verbální komunikace: 1. způsoby titulování, označování a oslovování osob, 2. výrazové prostředky, 3. mluvní styl a genderové rituály ve smíšené konverzaci žen a mužů.

3.1 Způsoby titulování, označování a oslovování osob

„Jedním z problémů je zneviditelňování žen či manipulace s obrazem skutečnosti, což se může dít také kvůli asymetrii v názvech osob. Jedná se o stav, kdy jazyk nenabízí ekvivalent k pojmenování osoby v mužském nebo ženském rodu, přičemž ekvivalentem se rozumí výraz, který má odpovídající význam. V některých případech ekvivalentní sice vytvořit umíme, ale význam obou termínů se výrazně liší. Jejich neobvyklost pak vede k tomu, že je v tomto nezvyklém kontextu vůbec nepoužíváme (chemik-chemička, fyzik-fyzička, sekretářka-sekretář).“⁴⁵

Genderová lingvistika klade důraz na užití správných rodů při titulování, označování a oslovování jednotlivců i skupin osob. Výzkumy v této oblasti prokázaly, že při užití tzv. generického maskulina si veřejnost spojí daný název s osobou mužského pohlaví mnohem častěji než se ženou. Dokázat, že generické maskulinum zneviditelňuje ženy v jazyce, je možné prostřednictvím asociačních testů. Pod označením doktor, poslanec, politik, řidič, právník si podle výsledků testů lidé představí spíše obraz muže než ženy, a to tím častěji, čím vyšší je ekonomická a společenská prestiž dané profese či funkce. Jazyk v tomto případě sice kopíruje skutečnost, avšak zároveň svým způsobem podporuje zájmy mužské. V důsledku užívání generického maskulina se ženy vytrácejí z naší představy veřejného života. Inzerát „Přijmeme zdatného ekonomu“ sugeruje, že žadáným jedincem na tuto pracovní pozici je muž.⁴⁶

3.1.1 Generické maskulinum

⁴⁵ MILDORFOVÁ, J.: Chci být chemička. In: *Éčko 6/2007*. [online] 2007 [cit. 21. 3. 2013] Dostupné z WWW: <<http://www.proequality.cz/res/data/003/000411.pdf>>

⁴⁶ VALDROVÁ, Jana. *Gender a jazyk*. In *Gender ve škole*. 1. vyd. Praha: Otevřená společnost, 2005, s. 58.

V různých jazykových skupinách se rozlišují jinou měrou jazykové rody. Zatímco angličtina je jazyk téměř bezpohlavní, románské jazyky už v menší míře používají rozlišení rodů a slovanské jazyky, kam patří i čeština, mají jasně rozlišené rody a řadí se tak mezi takzvané erotické jazyky.

Vědecká obec nazírá na používání generického maskulina rozdílně. Zatímco jeden proud (např. Jana Valdřová) tvrdí, že mužské tvary, které dominují prakticky ve všech mediálních i jiných textech značně diskriminují ženy, ten druhý (např. Michaela Černá, Světa Čmejrková) už tak radikální není. Současné používání rodově specifických pojmů totiž považují za násilné a nepřirozené.⁴⁷ Nicméně řada výzkumů dokázala, že ženy se cítí být generickým maskulinem osloveny v mnohem menší míře než muži,⁴⁸ což může vyvolávat problém například při hledání vhodné práce, kdy mnohé inzeráty vyznívají, že pozice je vhodná pouze pro muže.

„Generické maskulinum (bezpříznakové maskulinum) je mužský jazykový tvar v názvech osob v případě profesí, funkcí a sociálních vztahů, který údajně zahrnuje obě pohlaví. V angličtině, němčině, francouzštině a jiných jazycích byl tento jazykový úzus odhalen jako mechanismus, který znevýhodňuje ženy. V mnoha zemích včetně EU byla proto zakázána inzerce pracovních příležitostí formulovaná v generickém maskulinu a byly připraveny směrnice pro nesexistické označování a titulování osob.“⁴⁹

Jiří Černý ve svém Úvodu do studia jazyka vysvětluje bezpříznakové maskulinum jako nerovný vztah mezi členy rodové opozice (např. student/studentka), kdy je substantivum v mužském tvaru schopno v kontextu do svého významu zahrnout všechny osoby bez rozdílu pohlaví (např. Všichni studenti u zkoušky uspěli.). Zatímco substantiva ženského rodu zastávají v češtině (i v jiných indoevropských jazycích) funkci „příznakového“ členu opozice a označují výhradně osoby ženského pohlaví. Je-li určité substantivum v maskulinu bezpříznakové, závisí na kontextu, například ve větě „Všichni studenti a studentky u zkoušky uspěli.“ označuje slovo studenti pouze jedince mužského pohlaví. Bezpříznakové maskulinum je však neutrální a může fungovat i jako nadřazený pojem. Podporu nalézá také ve formálním rozboru slov, kdy u výrazu studentka naznačuje příznaková formální koncovka –ka rod ženský, výraz student však žádný příznakový formální prostředek nemá.⁵⁰

⁴⁷ ZELENKOVÁ, Klára. Genderová lingvistika a generické maskulinum. *Ženy a média*. [online] 21. 3. 2007 [cit. 25. 3. 2013] Dostupné z WWW: <<http://www.zenyamedia.estranky.cz/clanky/zeny-nejen-v-jazyce/genderova-lingvistika-a-genericke-maskulinum.html>>.

⁴⁸ MILDORFOVÁ, J.: Chci být chemička. In: *Éčko* 6/2007. [online] 2007 [cit. 21. 3. 2013] Dostupné z WWW: <<http://www.proequality.cz/res/data/003/000411.pdf>>

⁴⁹ VALDROVÁ, Jana. *Gender a jazyk*. In *Gender ve škole*. 1. vyd. Praha: Otevřená společnost, 2005, s. 58.

⁵⁰ ČERNÝ, Jiří. *Úvod do studia jazyka*. 1. vyd. Olomouc: Rubico, 1998. s. 106-107.

Valdrová ke generickému maskulinu píše, že „mužský rod se v češtině považuje za zástupný. Může označovat ženy, aniž by docházelo k nedorozuměním, a také se tak používá. Gramaticky je to správně: výraz právník „zahrnuje“ právníka i právničku. Avšak takové vyjadřování může v praxi znevýhodňovat ženy, což se u nás až do pozdních 90. let 20. století nevědělo a neřešilo – jazyková praxe z toho hlediska nebyla zkoumána.

Podceňování jazyka při rozdělování světa na mužský a ženský přetrvává. V tisku denně čteme, že naši zemi řídí politici, problémy řeší odborníci, nemocné léčí lékaři, přírodu zachraňují ekologové. Mužský rod názvů povolání a funkcí běžně vidáme na tabulkách s ženskými jmény: MUDr. P. Malá, praktický lékař. Maskulinum zní mnoha lidem důstojněji; některé ženy se tudíž raději označí za architekta či inženýra-ekonomu než architektku a inženýrku-ekonomku.“⁵¹

3.1.2 Alternativní řešení maskulinních pojmenování podle Valdové

Anna Černá ve svém textu píše, že užívání generického maskulina chápáno nepříznakově umožňuje ekonomické vyjádření tam, kde by genderově korektní vyjádření ztěžovalo vnímání textu a odvádělo pozornost od obsahu sdělení. Jako příklad uvádí: Všichni/všechny studenti/studentky, kteří/které se přihlásili/přihlásily v řádném termínu, byli/byly pozváni/pozvány k pohovoru.

Černá dále uvádí, že v textech, které popisují náplň, obsah funkce nebo povolání, je generického maskulina považováno za běžné užití: *„Jednání je v kompetenci zástupce ředitele, na listině však musí být podepsán ředitel. Lékaři mají náročnou práci. Učitelé budou stávkovat. Paleontologové dovedou ze zdánlivě bezvýznamného fosilního nálezu rekonstruovat celý příběh. Jejich závěry nejsou možné bez specialistů botaniků, zoologů, mikrobiologů, klimatologů, hydrobiologů, lékařů aj. včetně architektů techniků ...“*⁵²

Naproti tomu Valdrová zastává názor, že je třeba alternovat generické maskulinum, aby ženy nezůstaly skryty pod mužskými názvy profesí, pozic a funkcí a jejich odborný a společenský přínos získal na důležitosti.⁵³ „Vyjadřování v češtině lze velmi dobře srovnávat s němčinou. Ženské názvy osob se v ní také tvoří převážně odvozováním. Průzkum v elektronickém korpusu Cosmas ukázal, že německá média se vůbec nebojí zdvojených tvarů. Píší-li o

⁵¹ VALDROVÁ, Jana a kol. *Kultura genderově vyváženého vyjadřování*. [online] 80 s. [cit. 22. 3. 2013] Dostupné z WWW: <http://www.msmt.cz/uploads/Skupina_6/Gender_prirucka.pdf>. s. 22.

⁵² *Jazykovědné aktuality*. 2012, ročník XLIX, č. 3 a 4. Praha: Jazykovědné sdružení ČR, 2012.s.142.

⁵³ *Jazykovědné aktuality*. 2012, ročník XLIX, č. 3 a 4. Praha: Jazykovědné sdružení ČR, 2012.s.123.

občanech, nezapomínají na občanky; týká-li se problém studentské obce, stojí v textu studenti a studentky.

Dokonce se s oblibou dává přednost ženskému tvaru: konstrukce *sportovkyně a sportovci* se objevila 2 927krát oproti 425 výskytům sousloví *sportovci a sportovkyně*. Podobně byla dána přednost ženám u sousloví *učitelky a učitelé* (4 847:590), *umělkyně a umělci* (3 837:553), *vědkyně a vědci* (138:21), *žákyně a žáci* (40 423:5 275), *studentky a studenti* (1 821:340). A nejvíce se projevilo užívání dvojích tvarů s ženskými názvy osob na prvním místě u sousloví *občanky a občané*, 19 262 oproti *občané a občanky*, 1 214.⁵⁴

Lingvistka Jana Valdřová se úpravou textů do genderově korektní podoby zabývá poměrně důkladně a uvádí osm různých možností, jak lze rodovou asymetrii upravit:

- prostým přechýlením – *Poslední pasažér Titaniku zveřejnil své paměti (jednalo se o účastníci katastrofy, tudíž o pasažérku)*
- nahrazením maskulinních názvů osob → názvy místa, instituce, podniku, úkonu (*zemědělci → zemědělské podniky, policisté → policie*)
- opisem s rodově bezpříznakovými výrazy (*osoby, lidé*)
- přídavným jménem – *stezky pro cyklisty → cyklistické stezky, popř. cyklostezky*)
- slovesným přídavným jménem (*student → studující*)
- pouhým vynecháním maskulina nebo nahrazením maskulina 1. osobou plurálu
- vedlejší větou
- jiným opisem

Valdřová doložila užívání generického maskulina ve svém článku *Novinové titulky z hlediska genderu* na příkladu autentických novinových titulků z různých oborů (Mladá fronta dnes, Lidové noviny, Právo atd.) a doplnila je o vlastní návrhy rodově vyváženého znění titulků:

- Průmysl, zemědělství, obchod, podnikání, finance
Schodkový rozpočet nemá příliš mnoho *zastánců*
→ *Schodkový rozpočet nemá příliš mnoho podpory*
- Školství, věda, zdravotnictví
Hygienici varují, že republiku zasáhne vážná epidemie chřipky
→ *Hygienické stanice varují, že republiku zasáhne vážná epidemie chřipky*

⁵⁴ VALDŘOVÁ, Jana a kol. *Kultura genderově vyváženého vyjadřování*. [online] 80 s. [cit. 22. 3. 2013] Dostupné z WWW: <http://www.msmt.cz/uploads/Skupina_6/Gender_prirucka.pdf>. s. 26.

(srovnatelnou délku titulku lze dodržet formulací *Hygienické stanice varují před celorepublikovou epidemií chřipky*)

- Politika, správa, povolání a funkce

Z bývalé porodnice se stane penzion pro majetné *seniory*

→ *Z bývalé porodnice se stane penzion pro majetné **seniorky a seniory***

- Kultura

Filmový klub láká více *diváků*, než jeho zakladatelka čekala

→ *Filmový klub má větší **divácký úspěch**, než jeho zakladatelka čekala*

- Volný čas

Lodě s *turisty* zatím nebudou jezdit po celé trase kanálu

→ ***Výletní lodě** zatím nebudou jezdit po celé trase kanálu*

- Sport (jedná se o obojí pohlaví)

Nejlepší *atleti* odletěli na světový šampionát

→ *Nejlepší **atleti a atletky** odletěli na světový šampionát*

- Kriminalita

Policisté vítají, že se sníží rychlost v obcích

→ ***Policie** vítá, že se sníží rychlost v obcích*

- Národy a národnosti

Italové ruší plán na vznik textilního obra

→ ***Itálie** ruší plán na vznik textilního obra*⁵⁵

Valdrová také vytvořila seznam nejčastěji používaných maskulinních označení a jejich možných alternativ ve veřejné a úřední sféře:

- **občan** → občan a občanka, občané a občanky, obyvatelstvo ČR, naši lidé, lidé v České republice, společnost, veřejnost, my
- služba občanům → služba veřejnosti
- **voliči** → voličky a voliči, voličská obec, voličská základna
- **kandidát** musí... → kandidát/ka musí..., kandidát nebo kandidátka musí..., kandidátka či kandidát musí...
- **členové rady**, členové poroty, členové komise rozhodli → rada/porota/komise rozhodla
- členové vědecké rady vybírali z deseti **kandidátů** řešitelské týmy, které... → vědecká rada vybírala z deseti kandidujících řešitelských týmů ty, které...

⁵⁵ VALDROVÁ, Jana. *Novinové titulky z hlediska genderu*. Naše řeč. 2001, ročník 84, č. 2, s. 90-96, Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR.

- **úředníci** denně vyřizují... → úřady denně vyřizují..., u nás denně vyřizujeme...
- to je věc úředníků ministerstva... → to je věc ministerstva...
- nová image **policisty** → nová image policejní profese, nová image policie
- dotace na stezky pro **cyklisty** → dotace na cyklostezky
- **vlastník** psa, vlastník pozemku → majitel/ka psa, majitel/ka pozemku
- Vítáme **dobrovolníky** → Vítáme všechny, kdo chtějí pomoci, Pomozte nám ...,
- **Soukromník** nemůže zabezpečovat veřejný zájem → Soukromé osoby nemohou zabezpečovat veřejný zájem
- obraťte se na naše **zaměstnance** → obraťte se na náš tým, na naši organizaci, na naši firmu
- Většina našich **zaměstnanců** jsou projektoví **manažeři** – vysokoškolsky vzdělaní **specialisté** s odbornými zkušenostmi z praxe → Většinu našeho týmu tvoří/Většina z nás jsou projektoví manažeři a manažerky se specializovaným vysokoškolským vzděláním a zkušenostmi z praxe, Máme zkušené projektové manažerky a manažery se specializovaným vysokoškolským vzděláním.
- **novináři** → novinářská obec, tisk, média
- novináři píší o... → noviny píší/tisk píše o...
- **odborníci** → odborná obec, odborníci a odbornice, věda, vědecká obec, (vědecké) výzkumy
- vyhledejte odborníka → vyhledejte odbornou pomoc / odbornou radu
- oznámení o zřízení databáze **expertů** → oznámení o zřízení expertní databáze
- **vědci** objevili nový lék na... → vědecký objev: nový lék na..., vědecký tým univerzity v XY objevil...
- regionální konference **lékárníků** → regionální lékárnická konference
- **zdravotníci** přispěli k záchraně → zdravotnický personál/zdravotnický tým přispěl k záchraně, díky zdravotnickým zásahům bylo zachráněno...
- čeští **lékaři** denně zachraňují životy dětí v Afghánistánu → čeští lékaři a lékařky denně zachraňují životy dětí v Afghánistánu, české lékařské týmy denně zachraňují...
- **žák**, žáci základních škol, žáci školy v XY pořádají → žáci a žákyně, žactvo základních škol, škola v XY pořádá
- **student**, **učitel** → studující, vyučující
- Metodický portál učitele → Metodický portál pro vyučující
- studenti, kteří nezískali zápočet... → studující, kteří nezískali zápočet...
- další vzdělávání **pedagogů** → další vzdělávání vyučujících
- **rodič** by měl... → rodiče by měli..., rodičovská veřejnost by měla...
- **poslanci** rokovali o... → Poslanecká sněmovna rokovala o..., parlament rokoval o...

• **Lidovci** navrhli... → KDU-ČSL navrhla...⁵⁶

Klára Zelenková argumentuje v neprospěch alternací generického maskulina tím, že takové genderově korektní texty podstatně zvýší počet znaků, což je především v mediální praxi nemyslitelné. „Komunikát s lomítkami a závorkami všude tam, kde se generické maskulinum doplňuje ženskými tvary, je dalším příkladem, který v masmédiích nelze uplatnit (zejména kvůli značné nepřehlednost - čtenář a čtenářka ztrácí orientaci, čímž se vytrácí návaznost celého textu a jeho smysl či původní význam).

Rodově specifické pojmy ale nejsou to jediné, o co genderoví lingvisté a lingvistky usilují. Spolu s tím prosazují i gramatické respektování obou rodů. Počet znaků ve výsledném textu by tak nenarostl jen kvůli přidání ženských tvarů, ale i kvůli korektním gramatickým koncovkám. To se jeví jako problematické, neboť ne vždy postačí doplnit pouze měkké nebo tvrdé "i", spolu s tím je mnohdy nezbytné změnit celé vyznění textu tak, aby z hlediska správného jazykového vyjadřování odpovídalo každému z rodů, tedy mužskému i ženskému. Změny, které prosazuje genderová lingvistika, by pak v praxi vypadaly následovně:

Konference se zúčastnili/y manažeři a manažerky. Každý a každá z nich pronesl/a referát o dané problematice. Po přednášce se všichni a všechny zúčastnění a zúčastněné vyjadřovali/y k předneseným příspěvkům. Již příští měsíc se všichni a všechny znovu setkají.⁵⁷

3.2 Výrazové prostředky

3.2.1 Genderové stereotypy

Předpoklady vztahující se k genderu lidé obecně přijímají za platné či správné a zakládají na nich svůj rozdílný přístup k osobám mužského a ženského pohlaví.⁵⁸ Genderovými stereotypy (nebo také genderové klišé) jsou zjednodušující a paušalizující popisy toho, jak má vypadat ‚maskulinní muž‘ či ‚femininní žena‘. „Genderové stereotypy jsou univerzálně platné, neboť se předpokládá, že charakteristiky tvořící genderový stereotyp sdílejí všichni příslušníci daného pohlaví. Mnozí lidé mužského i ženského pohlaví se však

⁵⁶ VALDROVÁ, Jana. Jazyk jako „antireklama na ženy“. Co s tím?. [online]. 9. 10. 2012 [cit. 21. 3. 2013]. Dostupné z WWW: <<http://www.valdrova.cz/news/24/20/Jazyk-jako-antireklama-na-zeny-Co-s-tim>>.

⁵⁷ ZELENKOVÁ, Klára. Genderová lingvistika a generické maskulinum. *Ženy a média*. [online] 21. 3. 2007 [cit. 25. 3. 2013] Dostupné z WWW: <<http://www.zenyamedia.estranky.cz/clanky/zeny-nejen-v-jazyce/genderova-lingvistika-a-genericke-maskulinum.html>>.

⁵⁸ RENZETTI, Claire; CURRAN, Daniel. *Ženy, muži a společnost*. 1. vyd. Přel. Lukáš Gjuríč et al. Praha: Karolinum, 2003. s. 20.

oněm stereotypním obrazům vymykají, přičemž takový jedinec se často označuje jako deviatní.⁵⁹

„Ke stereotypním charakteristikám například patří, že muži jsou racionální, ženy emocionální, muži mají větší autoritu než ženy, ženy zase umějí lépe pečovat o druhé než muži.“⁶⁰

„Genderové stereotypy jsou předsudečné představy o tom, jací/jaké mají muži a ženy být a jak se mají chovat. Snaží se muže a ženy udržet v určitých rolích, které někomu vyhovují, ale pro mnohé jsou spíše překážkou, aby si zařídili život podle toho, jak sami touží, a ne podle toho, jak si to představuje jejich okolí a společnost.“⁶¹

Všeobecně uznávaný primát mužů potvrzuje objektivita sociálních struktur i produkčních a reprodukčních aktivit, založených jak v oblasti biologické, tak i sociální produkce a reprodukce na rozdělení práce podle pohlaví, jež zajišťuje muži tu lepší část, a potvrzují ho i schémata vlastní všem habitům: protože to jsou schémata zformovaná podobnými podmínkami, a tedy objektivně sladěná, fungují jako matrice vnímání, myšlení a jednání všech členů společnosti, jako historická transcendentna, jež se jako taková – právě proto, že jsou všeobecně sdílena – vnucují každému aktérovi.⁶² „Čeká se od ní, že bude ‚ženská‘, tj. usměvavá, sympatická, pozorná, poddaná, nevtíravá, zdrženlivá, případně neviditelná. Takzvaná ‚ženskost‘ přitom často není nic jiného než určité nadbíhání ať už skutečným nebo předpokládaným požadavkům mužů, jež má především posílit jejich ego.“⁶³

Genderové stereotypy mají neblahý vliv na celou společnost i na životy jednotlivců. Například stereotyp zobrazující muže, který nikdy nepláče ani nijak výrazně nadává najevo emoce, má negativní dopad na duševní i tělesné zdraví muže, který tento stereotyp přijal za svůj.⁶⁴ Jazykový stereotyp je forma zpracování informace, která člověku usnadňuje orientaci ve světě. Stereotypy mají zobecňující funkci. Vytvářejí sociální kategorie a struktury, podle kterých se pak lidé v životě orientují. Jazykovým stereotypem je například předpoklad „kluci nepláčou“. O jazykový stereotyp se jedná i v případě sousloví „nebuď baba“ nebo „vzmuž se.“⁶⁵

⁵⁹ **Tamtéž.**

⁶⁰ VALDROVÁ, Jana a kol. *Kultura genderově vyváženého vyjadřování*. [online] 80 s. [cit. 22. 3. 2013] Dostupné z WWW: <http://www.msmt.cz/uploads/Skupina_6/Gender_prirucka.pdf>. s. 14.

⁶¹ JARKOVSKÁ, Lucie. Prohlédněme genderové stereotypy. In *Abc feminizmu*. Brno: Nesehnutí, 2004, s. 19-27.

⁶² BOURDIEU, Pierre. *Nadvláda mužů*. Praha: Karolinum, 2000. s. 33.

⁶³ BOURDIEU, Pierre. *Nadvláda mužů*. Praha: Karolinum, 2000. s. 61.

⁶⁴ RENZETTI, Claire; CURRAN, Daniel. *Ženy, muži a společnost*. 1. vyd. Přel. Lukáš Gjuríč et al. Praha: Karolinum, 2003. s. 24.

⁶⁵ MILDORFOVÁ, J.: Chci být chemička. In: *Éčko 6/2007*. [online] 2007 [cit. 21. 3. 2013] Dostupné z WWW:

<<http://www.proequality.cz/res/data/003/000411.pdf>>

3.2.1.1 Pojmenování, která hierarchizují pohlaví

„Chlapci a děvčata – přípona „-če“ podvědomě odkazuje k nevyzrálosti, používá se pro mláďata. Naši soutěžící pan Zdeněk a paní Olinka – zdrobněliny mohou signalizovat emoční blízkost, ale i podřízenost, potřebu ochrany, případně i nevyzrálost. Je skutečně obtížné si představit, že by moderátor představil muže jako pana Zdeněčka. Dalším problémem je vytrvalé a pravidelné pořadí uvádění žen až za muži, které navyká ženy být „tou druhou“: pan Novák s chotí,

chlapci a děvčata, muži a ženy. Čestnou výjimku tvoří „dámy a pánové“.⁶⁶

· asymetrie v názvech osob (NO): ženské NO se cítí jako neobvyklé - vědkyně, právnička, chirurgka/chirurgyně, jednotlivkyně, bezdomovkyně, občanka. Nejsme si jisti při jejich užívání, tudíž je neužíváme, a proto se cítí jako neobvyklé - zde funguje začarovaný kruh. Někdy chybí náležitý ekvivalent nebo nejsou rovnocenné: hlavní sestra - náměstek pro ošetrovatelskou péči/ ředitel ošetrovatelské péče.⁶⁷

Hierarchie muž-žena, genderová dělba práce:

- **Pan X s rodinou** → , X-ovi, Pan a paní X-ovi, Paní a pan X-ovi
- **JUDr. X s chotí** → JUDr. X a Ing. X-ová (2)
- *Nemocnice je výukovým pracovištěm studentek středních zdravotních škol a posluchačů lékařské fakulty* → *Nemocnice je výukovým pracovištěm studujících středních zdravotních škol a lékařské fakulty*
- **příslušnice něžného pohlaví tvoří X % voličů** → *ženy tvoří X % voličské základny*
- **silné pohlaví je zastoupeno X procenty** → *muži jsou zastoupeni X procenty*
- **muži zákona** → *muži a ženy zákona / ženy a muži zákona*
- **řekl to chlapsky otevřeně** → *řekl to otevřeně/upřímně*

⁶⁶ PROJEKT VARIANTY. [online]. 2005 [cit. 20. 3. 2013]. Dostupné z WWW:

<http://www.varianty.cz/cdrom/podkapitoly2/07_gender/IKV2_07_05_gender_a_jazyk.pdf>.

⁶⁷ VALDROVÁ, Jana: *Gender v jazyce a řeči: Jak se udržují a posilují hierarchie pohlaví v češtině?* Genderové obory na katedře germanistiky. [online] [cit. 22. 3. 2013] Dostupné z WWW:

<http://www.eamos.cz/amos/kat_ger/modules/low/kurz_text.php?id_kap=3&kod_kurzu=kat_ger_6109>.

• při výběru školského zařízení by **maminky** měly dbát... → při výběru školského zařízení by rodiče měli dbát...⁶⁸

3.2.1.2 Úsloví s nárokem na trvalou platnost

Valdrová uvádí příklady genderové nekorektnosti také v zažitých úslovích, které všichni běžně používáme: *Za vším hledej ženskou. Žena nikdy neví, co chce.*⁶⁹

3.2.1.3 Ustálené přívlastky, přirovnání či rčení, které přisuzují vlastnosti pohlavím

Třetím typem výrazových prostředků s negativní konotací vůči ženám jsou ustálené přívlastky, mezi které patří i různá přirovnání a rčení, například: *silné/slabé (něžné) pohlaví; strážkyně domácího krbu; muž – živitel; chovej se jako chlap; nebud' baba, zženštilost, hysterická ženská; ženská za volantem.*⁷⁰

3.3 Mluvní styl a genderové konverzační rituály

„Mluvní styl obou pohlaví indikuje jejich postavení ve společnosti. Podřízenému pohlaví nařizuje nepsané pravidlo vystupovat skromněji. Výzkumy dokazují, že ženy hovoří tišeji, méně průbojně, aby nebyly podezřívány ze ztráty ženství (současně nezvyšují hlas, aby nebyly podezřívány z hysterie). Také jejich neverbální signály bývají uhlazenější a méně dynamické než u mužů; ženy si obvykle nedovolí například bouchnout pěstí do stolu, což je efektivní výrazový prostředek na podporu argumentace. Ženy si častěji než muži ověřují zpětnou vazbu použitím otázek „myslíš?“, „co na to říkáš?“, „nemám pravdu?“ apod. Genderové rituály jsou mluvní i mimojazykové zvyklosti, určující ráz smíšené konverzace. Je známo, že ženy se při konverzaci s muži více usmívají a často jim signalizují pozornost přikyvováním. Muži si následně tyto signály

⁶⁸ PROJEKT VARIANTY. [online]. 2005 [cit. 20. 3. 2013]. Dostupné z WWW:

<http://www.varianty.cz/cdrom/podkapitoly2/07_gender/IKV2_07_05_gender_a_jazyk.pdf>.

⁶⁹ Tamtéž.

⁷⁰ Tamtéž.

vykládají jako souhlas a podporu řečeného. Rituály velí mužům chválit zevnějšek žen slovy i obdivnými pohledy, přebírat iniciativu ve vedení konverzace, projevovat větší odbornost než ženská partnerka v dialogu. V souladu s genderovými rituály je rovněž větší kompetentnost mužů než žen v probíraném tématu; je věcí mužské cti nenechat se zaskočit ženinou odbornou kompetencí. Příkladem konverzačních rituálů s genderovým základem je následující případ. Jeden kritik prohlásil po seznámení s autorkou díla, která hladce obhájila své postoje.⁷¹

Lingvistka Světlá Čmejková říká, že ženy lépe artikuluji, více využívají dynamičnosti hlasu a častěji střídají jeho výšku. Na rozdíl od mužů dávají ženy přednost stoupavým, jakoby tázacím intonacím, což je znakem zdvořilosti a přizpůsobivosti.⁷² O tom také svědčí to, že ženy mají ve zvyku přitakávat a mluvního partnera povzbuzovat.⁷³

Také způsob, jakým se mluví o ženách a se ženami, má velký vliv na vnímání lidí a odráží nerovnoprávné postavení žen.⁷⁴ „Přestože to může vypadat jako zbytečné slovíčkaření, slova, skrze něž vnímáme svět, mají významný politický dopad. Sociolog Martin Fafejta ve svém nedávném článku upozornil na synonyma pro slova *kluk* a *holka*, která nabízí jeden internetový vyhledavač. Zatímco pro *kluka* byl výsledek *hoch, jinoch, mladík, chlapec, mládenec*, u holky nazval sám Fafejta výsledek jako „mazec“: *žena, děvče, kočka, buchta, běhna, kurva, štetka* a další.“⁷⁵

„Mužský úhel pohledu poznamenává slovní zásobu v oblasti sexuality. Pro sexuálně hyperaktivní ženy máme v češtině spoustu hanlivých označení. Názvy osob mužského pohlaví jsou pejorativní jen proto, že v jejich základu stojí ono urážlivé označení ženské. Správné pojmenování určitého jevu někdy odhalí jeho podstatu. Pojem "znásilnění v manželství" byl po staletí pro právníky nesmyslem; dnes se nad ním v demokratických zemích nikdo nepozastavuje. Problém "prostitutek z E 55", takto nazýván, zamlžuje příčinu - sexuchtivou klientelu. Zdánlivě nevinné označení "mateřská dovolená" navozuje a konzervuje představu o blaženém nicnedělání. Kdo ale celodenně pečuje o dvě malé děti, pravděpodobně si ne vždy připadá jako na dovolené. Český jazyk zůstává jednou z domén nedotčených porevolučním vývojem. Zatímco na Západě

⁷¹ PROJEKT VARIANTY. [online]. 2005 [cit. 20. 3. 2013]. Dostupné z WWW:

<http://www.varianty.cz/cdrom/podkapitoly2/07_gender/IKV2_07_05_gender_a_jazyk.pdf>.

⁷² ČMEJKOVÁ, Světlá. a kol.: *Čeština, jak ji znáte i neznáte*. Praha: Academia, 1996. s. 36.

⁷³ Tamtéž, s. 38.

⁷⁴ VALDROVÁ, Jana. Jazyk to prozradí. In: Chřibková, Marie, Chuchma, Josef, Klimentová, Eva. 1999 *Feminismus devadesátých let českýma očima*. Praha: Marie Chřibková, 1999. s. 113-120.

⁷⁵ MILDORFOVÁ, J.: Chci být chemička. In: *Éčko* 6/2007. [online] 2007 [cit. 21. 3. 2013] Dostupné z WWW: <http://www.proequality.cz/res/data/003/000411.pdf>.

vznikly statisíce stránek odborných pojednání o demokratizaci jazyka, my Češi a Češky dodnes spíme na něžně revolučních vavřínech svobody.⁷⁶

„Sexistický jazyk zkresluje výpověď ve prospěch jednoho pohlaví a obecně odsunuje ženy do závislé, podřízené pozice, což ženy a muže nedovoluje zobrazovat jako sice odlišné, ale navzájem si rovné lidské bytosti. V každé současné společnosti, která odsuzuje diskriminaci na základě pohlaví a ve všech oblastech života podporuje rovnost mužů a žen, je užívání sexistického jazyka považováno za přinejmenším nevhodné. Sexistický jazyk nejenže brání eliminaci všech forem ženské diskriminace, ale není ani schopen adekvátně reflektovat řadu změn, které status a role žen a mužů ve společnosti ovlivnily. Nesexistický jazyk zahrnuje i ženy a nakládá s nimi i s muži rovným způsobem.“⁷⁷

4 PŘECHYLOVÁNÍ

4.1 Přechylování podstatných jmen v češtině

Podstatná jména jsou jednak názvy osob, zvířat a věcí, a to obecná a vlastní, jednak samostatné názvy pro vlastnosti a děje (činnosti a stavy) a vztahy. Jednoduchými tvary vyjadřují mluvnické významy: pád a číslo, neboli se skloňují. Mají vždy jeden ze tří rodů, mužský (maskulinum) nebo ženský (femininum) nebo střední (neutrum).⁷⁸

U jmen osob a zvířat je mluvnický rod mužský a ženský zpravidla ve shodě s jejich rodem přirozeným - rozlišeným podle pohlaví (muž – žena, otec – matka, kohout – speliice, kocour – kočka). Mluvnickým rodem středním můžeme označovat osobu mužskou i ženskou (dítě), stejně jako jména zvířecích mláďat (kuře, štěně, atd.) jsou rodu středního bez zřetele na přirozený rod označovaného zvířete. Také některá jména mluvnického rodu mužského (*sirotek, lakomec, jedináček, potomek, mazlíček*) a zřídka i ženského (*mrcha*) mohou označovat beze změny rodu, podoby i tvaru osobu mužskou i ženskou, nerozlišují přirozený

⁷⁶ VALDROVÁ, Jana. Jazyk to prozradí. In: Chřibková, Marie, Chuchma, Josef, Klimentová, Eva. 1999 Feminismus devadesátých let českýma očima. Praha: Marie Chřibková, 1999. s. 113-120.

⁷⁷ MILDORFOVÁ, J.: Chci být chemička. In: Éčko 6/2007. [online] 2007 [cit. 21. 3. 2013] Dostupné z WWW: <http://www.proequality.cz/res/data/003/000411.pdf>.

⁷⁸ HAVRÁNEK, Bohuslav, JEDLIČKA, Alois. Česká mluvnice. Praha: SPN, 1982. s. 109.

rod. Jen zřídka a individuálně se i některá z těchto mužských tvarů přechylují, například *potomkyně* (u Nerudy), *jedináčka* (u Němcové) aj.⁷⁹

Podstatná jména jsou jen zčásti slova neodvozená, rovnající se kořenu (muž, pes, dům, a další). Avšak mnohem více je podstatných jmen odvozených příponami a předponami anebo utvořených skládáním, zřídka zkracováním.⁸⁰ V České mluvnici uvedené přípony, kterými odvozujeme podstatná jména, jsou ve většině případů v mužském tvaru. Takovým to odvozením nám tudíž vzniká podstatné jméno rodu mužského. Ženský ekvivalent tohoto podstatného jména pak vytvoříme přechýlením.

„Tendence mít pro osoby mužského a ženského přirozeného rodu samostatná pojmenování se v češtině projevuje značně rozsáhlým a ve srovnání s jinými slovanskými jazyky velmi produktivním a ustáleným slovotvorným postupem – derivací feminin od substantivních maskulin. Přechýlené podoby existují potenciálně téměř ke každému maskulinu, kde to smysl připouští a kde si lze představit příslušnou referenci.“⁸¹

U podstatných jmen označujících osoby podle zaměstnání, podle původu a příslušnosti (obyvatele aj.), dále činitele nebo nositele vlastnosti, se obvykle pro vytvoření přirozeného jména rodu ženského přechýlí jméno rodu mužského pomocí specifických přípon (rod mužský životný → rod ženský + přípona).

Přípony se připínají buď přímo ke jménu mužskému, nebo k jeho slovnímu základu. Nejčastější přípony:

- ka*, jako soused – *sousedka*, cizinec – *cizinka*
- yně*, -*kyně*, jako žák – *žákyně*, přítel – *přítelkyně*
- ice*, -*nice*, jako lev – *lvice*, dělník – *dělnice*
- ová*, jako krejčí – *krejčová*, správce – *správcová*

- *Zcela neživé jsou přípony -a (magistra), -na (kněžna), -ena (přadlena) a -ovna (královna).*
- Největší uplatnění má přípona *-ka*, připíná se zvláště ke jménům mužským zakončeným na *-tel, -č, -ák, -ař (-ář), -íř, -an* (*učitelka, prodavačka, zpěvačka, lékařka, čtenářka, Pražanka*), dále k mužským jménům cizího původu zakončeným na

⁷⁹ Tamtéž, s. 118.

⁸⁰ Tamtéž, s. 109.

⁸¹ ČMEJRKOVÁ, Světlá. Rod v jazyce a komunikaci: specifika češtiny. Slovo a slovesnost. 2002, ročník 63, č. 4, Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR. s. 273.

souhlásku (*asistentka, referentka, doktorka*) nebo s příponou **-ita, -ista** (*turistka, tenistka*).

- Rovněž k některým mužským jménům na **-ec** se tvoří ženská jména příponou **-ka** (*cizinec – cizinka*), ale jindy mívají ženská jména k těmto jménům příponu **-kyně** (*plavec – plavkyně*) tak jako ta, která jsou tvořena ke jménům na **-ce** (*rádce – rádkyně*).
- K mužským jménům na **-ík(-ník)** se tvoří příslušná ženská jména pravidelně příponou **-ice (-nice)** (*uprchlík – uprchlice, dělník – dělnice*), zřídka jinak (*právník – právnička, straník – stranička*).⁸²

Přirozený rod slova můžeme rozlišit bez přechýlení většinou jen u původní slovní zásoby, kdy je u jmen ženské osoby jiný kořen než u jména osoby mužské, u novější slovní zásoby jen zřídka. Jedná se o rodové protějšky, jako jsou *muž – žena, chlapec – dívka, otec – matka, bratr – sestra; strýc – teta, kohout – slepice* a další.⁸³ V ostatních případech si čeština pomáhá právě přechýlením, kdy ve většině případů vzniká ženské označení z mužského a jen zcela ojediněle jsou případy opačného přechylování, tj. tvoření mužské podoby od podoby ženské: *vdova – vdovec*.⁸⁴

„Přechylovací přípony se nejčastěji připojují k plnému kmeni mužského jména, někdy dochází před příponou k hláskovým změnám: *spisovatel – spisovatelka, druh – družka, žák – žačka*. Méně často bývá východiskem pro přechýlení zkrácený kmen mužského jména: *cvičenec – cvičenka, samec – samice* apod. Kromě tvoření příponami se ženské protějšky mužských jmen mohou tvořit také prostým přechodem jména od mužského k ženskému skloňovacímu vzoru: *kmotr – kmotra, magistr – magistra, blondýn – blondýna, vrátný – vrátná, hostinský – hostinská*.“⁸⁵

„Přechýlené podoby s *-manka* nejsou v češtině nové, již několik desetiletí máme např. zcela pravidelně a systémově utvořenou dvojici *rekordman – rekordmanka*. Analogicky se tvoří i novější pojmenování, tedy např. *kongresmanka, supermanka*. Někdy se objevují námitky, že bychom měli respektovat způsob, jakým se tvoří přechýlené podoby tohoto typu

⁸² HAVRÁNEK, Bohuslav, JEDLIČKA, Alois. Česká mluvnice. Praha: SPN, 1982. s. 120-121

⁸³ NÁDENÍČEK, Petr. „Prijedou jen hosté, nebo i hostky?“ K pojetí politické korektnosti ve slovanských a germánských jazycích. In: *Jazykovědné aktuality*. 2012, ročník XLIX, č. 3 a 4. Praha: Jazykovědné sdružení ČR, 2012. s. 112.

⁸⁴ Internetová jazyková příručka. ÚSTAV PRO JAZYK ČESKÝ AVČR. [online]. [cit. 23. 3. 2013]. Dostupné z WWW: <http://prirucka.ujc.cas.cz/?id=709&dotaz=p%C5%99echylov%C3%A1n%C3%AD>

⁸⁵ Internetová jazyková příručka. ÚSTAV PRO JAZYK ČESKÝ AVČR. [online]. [cit. 23. 3. 2013]. Dostupné z WWW: <http://prirucka.ujc.cas.cz/?id=709&dotaz=p%C5%99echylov%C3%A1n%C3%AD>.

ve výchozím jazyce, tj. v angličtině. Slovo *man*, které do těchto složenin vstupuje, totiž znamená ‚muž‘ nebo ‚člověk‘ a funkci přechýlené podoby v angličtině plní složeniny se slovem *woman* – ‚žena‘ (např. *postwoman*). V češtině však o správném způsobu tvoření rozhoduje slovotvorná analogie, proto přechylujeme *kongresman* – *kongresmanka*, *jazzman* – *jazzmanka* atd. Stejným způsobem se tvoří i přechýlené podoby názvů nositelů vlastností utvořené od slov zakončených na *-mánie*: *megaloman* – *megalomanka*, *erotoman* – *erotomanka*, *kleptoman* – *kleptomanka*.⁸⁶

Označení pracovních pozic, které zastávají ženy, se v češtině rovněž přechylují, proto se běžně můžeme setkat s *doktorkami*, *soudkyněmi*, *ředitelkami*, *prodavačkami*, *poslankyněmi*, *hejtmankami*, dokonce i *lídryněmi politických stran* atd. Není žádný důvod tisknout např. na vizitku jméno a příjmení *Jana Nováková* a pod něj označení pracovní pozice *obchodní ředitel*, když máme v češtině k dispozici zažitou a plně funkční přechýlenou podobu *ředitelka* a když vizitka představuje zcela konkrétní osobu. Spojitost jména a pracovní funkce je tudíž velmi úzká. Užití nepřechýlené podoby je však tolerovatelné např. v různých přehledech zaměstnanců nebo pracovních pozic a jejich obsazení, kde je vazba jména a funkce méně těsná a důležitější je celkový přehled.⁸⁷

Ne vždy je ale přechýlená varianta vhodná k užití. Například přechýlená podoba *strážnice* je homonymní s tímž výrazem, který nese význam ‚budova či místnost pro stráž‘, proto se v praxi téměř neužívá.⁸⁸

Například u slova *mistr* lze vytvořit ženský ekvivalent hned dvěma způsoby, pokaždé však s jiným významem. Označení *mistrová* nese význam ‚kvalifikovaná pracovnice vedoucí dílnu nebo odborný výcvik‘. Druhá možnost *mistryně* se používá ve sportu, ale také jako pojmenování odbornice, znalkyně, umělkyně (*mistryně pera*, *štetce*, *detektivek*).⁸⁹

V roce 2010 vzbudilo pozornost zveřejnění *feminina hostka* (přechýlená podoba slova *host*) v příručce s názvem *Kultura genderově vyváženého vyjadřování*, která byla umístěna na webových stránkách MŠMT. Anna Černá jako zástupkyně jazykové poradny při Ústavu pro jazyk český píše, že pro rozlišení pohlaví není vždy nutné volit substantivum příslušného rodu. Tzv. *vespolná jména*, k nimž se maskulinum *host* řadí, označují osoby obou pohlaví. Vedle expresivních pojmenování (*učiněný anděl*, *lenoch*, *hotová troska*, *bestie*, *nemehlo*,

⁸⁶ Tamtéž.

⁸⁷ Tamtéž.

⁸⁸ Internetová jazyková příručka. ÚSTAV PRO JAZYK ČESKÝ AVČR. [online]. [cit. 23. 3. 2013]. Dostupné z WWW: <<http://prirucka.ujc.cas.cz/?id=709&dotaz=p%C5%99echylov%C3%A1n%C3%AD>>.

⁸⁹ ČERNÁ, Anna. Přechylování v jazykové poradně. In: *Jazykovědné aktuality*. 2012, ročník XLIX, č. 3 a 4. Praha: Jazykovědné sdružení ČR, 2012. s. 145.

nekňuba) k nim patří i stylově neutrální výrazy ženského rodu, jimiž běžně označujeme muže (významná osobnost české vědy, uznávaná kapacita, vzácná návštěva, bytost mužského pohlaví, obdivovaná hvězda). Podle Anny Černé plní mužské podstatné jméno host v jazyce svou funkci dobře, a proto nepotřebuje vytvořit přechýlenou podobu hostka. Dále však připouští, že možná vlivem společenské poptávky se slovo hostka v češtině časem prosadí i v plně spisovných projevech, přestože prozatím je slovo mnohými uživateli češtiny vnímáno jako nepotřebné, popř. expresivní.⁹⁰

Ženy možností přechylování často nevyužívají. Hovoří o sobě v mužském rodě („od dětství jsem toužila stát se hudebníkem“ -Z. Lorencová, „ne že bych byla egoista“ -B. Basiková, „jsem milovník kávy“ -M. Tomsová, „jsem zástupce tělesně postižených“ -Ing J. Hrdá, „jako designer si všímám“ -D. Březinová).

4.2 Přechylování v cizích jazycích

Jazykové rody rozlišené pomocí přípon nalezneme nejenom v češtině, ale i v jiných jazycích. A stejně jako v češtině se v naprosté většině případů tvoří názvy ženského rodu od názvů mužského rodu. K porovnání s češtinou si Petr Nádeníček ve svém textu vybral ruštinu, němčinu, angličtinu a polštinu. „Přechylování není ovšem ve všech pěti jazycích stejně produktivní. Zohledníme-li nejdříve jen stránku formálních prostředků a jejich možností, dojdeme k následujícímu závěru: Čeština a ruština vlastní velké množství různých přípon, které mohou být při přechylování využívány. V ruštině se ale vyskytuje zároveň i řada formálních omezení takového tvoření, naproti tomu v češtině je sotva možné mluvit o formálních omezeních přechylování, jelikož distribuce jednotlivých přechylovacích přípon je často řízena právě formálními kritérii (např. formantem základového slova). Na rozdíl od češtiny a ruštiny vlastní němčina a angličtina velmi malé množství přechylovacích přípon. V dnešní němčině je produktivní pouze jedna přípona -in, v angličtině je nejrozšířenější příponou v této funkci přípona -ess. V případě angličtiny není ovšem možné označit ani tuto příponu za produktivní, jelikož se i zde jedná o uzavřenou skupinu derivátů (přibližně 40 feminin). V němčině se sice u přípony -in vyskytuje několik omezení, přesto se však jedná o příponu velmi produktivní. Polština vlastní stejně jako čeština a ruština více různých přípon, které mohou být při přechylování využívány.⁹¹

⁹⁰ Tamtéž.

⁹¹ NÁDENÍČEK, Petr. „Přijedou jen hosté, nebo i hostky?“ K pojetí politické korektnosti ve slovanských a germánských jazycích. In: *Jazykovědné aktuality*. 2012, ročník XLIX, č. 3 a 4. Praha: Jazykovědné sdružení ČR, 2012. s. 111.

4.3 Přechylování příjmení

Při užívání ženských příjmení (přechýlených, popř. nepřechýlených) je třeba lišit dva základní typy situací: 1. úřední komunikaci, to znamená zápis ženských příjmení do matriky, jejich uvádění v dokladech, ve smlouvách apod.; 2. komunikaci neúřední, například užívání ženských příjmení v médiích. Pro úřední komunikaci platí závazné předpisy, zatímco pro jiné projevy striktní pravidla stanovena nejsou.⁹²

Přechylování českých příjmení řeší nejen jazykovědné knihy, ale i zákon 301/2000 Sb. o matrikách, jménu a příjmení. Legislativa sice umožňuje například ženě před svatbou, aby si jako své budoucí příjmení zvolila nepřechýlenou verzi příjmení svého partnera. Jazykoví odborníci to však nedoporučují z důvodu, že takové příjmení pak nelze plnohodnotně zapojit do větného kontextu pomocí příslušných koncovek. Nepřechýlené příjmení totiž nelze skloňovat, což odporuje jazykovému systému češtiny.⁹³

„Pro tvoření tvarů ženských příjmení a jejich užívání v právních a úředních dokumentech je důležitý zákon o matrikách, jménu a příjmení, který upravuje přechylování příjmení v určitých speciálních případech. Matriční zákon z 18. března 2004 uvádí v § 69 o přechylování ženských jmen toto: „(1) Příjmení žen se tvoří v souladu s pravidly české mluvnice. Ukládá-li to mezinárodní smlouva, uvede matriční úřad na žádost nositelky příjmení v matričním zápisu vedle příjmení ženy podle pravidel české mluvnice i toto její příjmení ve formě, která pravidlům české mluvnice neodpovídá; z těchto dvou forem může nositelka příjmení užívat jen jednu formu, kterou si zvolí při podání žádosti, a ta se uvede v matričním dokladu. (2) Při zápisu uzavření manželství lze na základě žádosti ženy, jíž se uzavření manželství týká, uvést v matriční knize příjmení, které bude po uzavření manželství užívat, v mužském tvaru, jde-li o (a) cizinku; (b) občanku, která má nebo bude mít trvalý pobyt v cizině; (c) občanku, jejíž manžel je cizinec; (d) občanku, která je jiné než české národnosti. (3) Při zápisu narození dítěte lze na základě žádosti rodičů uvést příjmení dítěte ženského pohlaví v mužském tvaru, je-li dítě (a) cizincem; (b) občanem, který má nebo bude

⁹² Internetová jazyková příručka. ÚSTAV PRO JAZYK ČESKÝ AVČR. [online]. [cit. 23. 3. 2013]. Dostupné z WWW: <<http://prirucka.ujc.cas.cz/?ref=700&id=701>>.

⁹³ DVORÁČEK, Petr. *Přechylování z pohledu překladatele*. In: *Jazykovědné aktuality*. 2012, ročník XLIX, č. 3 a 4. Praha: Jazykovědné sdružení ČR, 2012. s. 142

mít trvalý pobyt v cizině; (c) občanem, jehož jeden z rodičů je cizincem; (d) občanem, který je jiné než české národnosti.⁹⁴

Zákonná pravidla pro přechylování a užívání ženských příjmení není třeba uplatňovat i v běžné komunikaci, tj. v komunikaci mimo oblast úřední a právní. Má-li tedy žena v úředních dokladech zapsáno nepřechýlené příjmení, neznamená to, že tato podoba je závazná také pro komunikaci v soukromí, v pracovním kolektivu apod. Nepřechýlená podoba příjmení zapsaná v úředních dokladech není závazná ani pro užití daného jména v médiích, vystupuje-li v nich její nositelka. Volba přechýlené či nepřechýlené podoby příjmení je zde mnohem spíše otázkou společenské dohody.

V běžné komunikaci je častěji než ve sféře úřední zapotřebí užít příjmení ve tvaru jiného než prvního pádu. Jak vyplývá z výše uvedeného výkladu, přechýlené podoby lépe vyhovují potřebě tvořit tvary všech pádů než podoby nepřechýlené, skloňovat lze totiž zpravidla pouze přechýlené podoby ženských příjmení. Proto i v běžné komunikaci chápeme jako základní užívání přechýlených podob příjmení, bez ohledu na podobu zapsanou v úředních dokladech nositelky daného příjmení.⁹⁵

Ženská příjmení k příslušným příjmením mužským se tvoří zpravidla příponou *-ová*, a to jak u manželek, tak u dcer.

Ve tvoření příjmení se objevují i nepravidelné jevy, kdy pouhé přidání koncovky *-ová* k výsledné úpravě jména nestačí. Jsou to tyto případy:

- Je-li mužské příjmení zakončeno na samohlásku, tato samohláska se vynechává (Svoboda – *Svobodová*, Naske – *Nasková*), jen u jmen odvozených od příjmení pocházejících z cizích jazyků zakončených na *-i*, *-y* samohláska zůstává (Benoni – *Benoniová*, Josefy – *Josefyová*).
- K mužským jménům Kočí, Krejčí jsou ženská příjmení Kočová, Krejčová. Ale ke jménům Široký, Dolejší (původem i tvarem přídavná jména) znějí ženská příjmení tak jako tvary ženského rodu příslušných přídavných jmen (*Široká, Dolejší*).
- K mužským jménům na *-ů*, jako Janů, Kubů, Macků, zůstává příjmení zpravidla nezměněné (tyto podoby se pak neskloňují). Řidčeji bývá i přechýlená podoba (Macková k Macků, ale také k Macek).⁹⁶

⁹⁴ Internetová jazyková příručka. ÚSTAV PRO JAZYK ČESKÝ AVČR. [online]. [cit. 23. 3. 2013]. Dostupné z WWW: <<http://prirucka.ujc.cas.cz/?id=700>>.

⁹⁵ Internetová jazyková příručka. ÚSTAV PRO JAZYK ČESKÝ AVČR. [online]. [cit. 23. 3. 2013]. Dostupné z WWW: <<http://prirucka.ujc.cas.cz/?id=700>>.

⁹⁶ HAVRÁNEK, Bohuslav, JEDLIČKA, Alois. Česká mluvnice. Praha: SPN, 1982. s. 122.

- Příjmení s formou 2. p. mn. č., zakončená na *-ých*, nepřechylujeme, pokud je jejich adjektivní původ živě pociťován: *pan Malých – paní Malých, pan Černých – paní Černých*.
- Slovenská příjmení zakončená na *-je, -ove* (původně jde o nářeční podoby přídavných jmen přivlastňovacích) se přechylují, přípona *-ová* se připojuje k základu zkrácenému o koncovou samohlásku, popř. lze ženská příjmení v souhlase s rodinnou tradicí ponechat nepřechýlená. U slovenských příjmení na *-ovie* je ženská podoba totožná s mužskou: *Miškeje – Miškejová i Miškeje, Adamove – Adamová i Adamove; pan Matejovie – paní Matejovie*.⁹⁷

Jinak se při tvoření ženských příjmení objevují stejné obměny hlásek jako ve skloňovaných tvarech příslušných mužských příjmení (Hronek – Hronková, Jakubec – Jakubcová, Švec – Švecová i Švecová, Hrubeš – Hrubešová i Hrubšová, Richter – Richtrová).⁹⁸

U vdaných žen se v minulosti tvořilo touto příponou *-ová* také jejich označení (oslovení) podle povolání manželů, jako (paní) profesorová, doktorová, učitelová (na rozdíl od doktorky, učitelky, které samy příslušné povolání vykonávaly).⁹⁹ Je pravda, že v případě ženských příjmení je tato přípona geneticky příbuzná s příponami *-ův, -ova* atd., kterými se tvoří přivlastňovací adjektiva od mužských jmen. Petr Fidelius ve svém textu říká, že jde ovšem hledisko čistě historické, a zcela vylučuje možnost, pohlížet na ženská přechýlená příjmení s použitím koncovky *-ová* jako na jev přivlastnění ženy, ať už rodiči, nebo manželem. „Přípona *-ová* pokrývá v češtině velmi širokou škálu významů, a těžko se dá určit, který z nich je dominantní.

Podstatné je, že ani skutečná přivlastňovací adjektiva neuvádíme zdaleka jen k vyjádření vztahu

vlastnictví vůči nějaké osobě či věci (Marie je Josefova žena, Josef je Mariin muž; Petr je Mariin bratr a Josefův švagr; Mariina matka je Josefova tchyně; atd., otcův přítel, matčina smrt, babiččina oblíbená písnička, Nobelova cena, Vrchlického sady, Topolánkova vláda...).¹⁰⁰

⁹⁷ Internetová jazyková příručka. ÚSTAV PRO JAZYK ČESKÝ AVČR. [online]. [cit. 23. 3. 2013]. Dostupné z WWW: <<http://prirucka.ujc.cas.cz/?id=700>>.

⁹⁸ HAVRÁNEK, Bohuslav, JEDLIČKA, Alois. Česká mluvnice. Praha: SPN, 1982. s. 122.

⁹⁹ Tamtéž.

¹⁰⁰ FIDELIUS, Petr. Tedy o tom přechylování. *Mladá fronta: Kavárna*. [online]. 8. 11. 2008 [cit. 21. 3. 2013] Dostupné z WWW: <<http://data.idnes.cz/mfdnes/kavarna/pdf/2008/kavarna-20081108.pdf>>.

4.4 Přechylování příjmení cizinek

Velmi bouřlivým tématem na poli lingvistiky, se kterým se setkávají autoři, editoři a překladatelé je přechylování příjmení cizinek. Tito lidé, kteří uvádějí do českého prostředí cizí ženská jména (politické, spisovatelek, zpěvaček, sportovkyň, apod.) jsou mnohdy na pochybách. V češtině přechylování cizích jmen, respektive příjmení, zkrátka není tak samozřejmé jako přechylování jmen domácích a neexistují žádná univerzální řešení.¹⁰¹ Příznačné přitom je, že problémy se řeší „za pochodu“, často případ od případu, usus se vyvíjí, mnohdy kolísá, v některých případech se ustaluje (a ustálené formy bychom měli v obecném zájmu dodržovat). Oficiální lingvistické autority mohou v této věci tu a tam přispět určitými obecnými pokyny, ale základní potíž tkví v tom, že problémy tohoto druhu se nedají řešit podle předepsaných pokynů, ale v živé jazykové praxi. „Skutečnou autoritu, a také naději do budoucna, mohou zde představovat jen zodpovědní redaktoři a překladatelé, kteří pracují v prestižních nakladatelských domech.“¹⁰²

Důležitým argumentem pro přechylování cizích příjmení je, že musíme i tato příjmení skloňovat, tedy tvaroslovně obměňovat. „To je docela přirozený požadavek, který vyplývá ze samé povahy češtiny jakožto jazyka flexivního, a přechylování ženských jmen je vlastně také jistý druh tvaroslovné modifikace, který pak umožňuje jejich skloňování. Avšak problém spočívá mnohdy v tom, jak tento požadavek realizovat, když se tomu hlásková (resp. zvuková) podoba jména vzpírá. Potíže, které tu vyvstávají, jsou rázu povýtce praktického, a iluzorní by

byla představa, že se z nich můžeme vyvléknout tím, že si prostě zakážeme cizí jména skloňovat. Jako příklad uvádí Fidelius dva překladatele jako zástupce těch, kteří denně pracují se jmény cizinek. Oba jsou zastánci nepřechylování příjmení cizinek, překladatel Mattuš soudí, že přechýlením cizího ženského příjmení se „ztrácí jeho skutečná podoba“, a považuje to za „bezohlednost“. Překladatelka Flemrová je přesvědčena, že „nemá právo měnit nic netušícím ženám jméno“.¹⁰³

Na užití přechýlené či nepřechýlené podoby má vliv původ jména, zdroj, z něž se jméno do češtiny dostalo, a oblast komunikace, ve které se dané jméno v češtině užívá. Nepřechýlená zůstávají např. některá orientální jména. V některých specifických případech se

¹⁰¹ HAVRÁNEK, Bohuslav, JEDLIČKA, Alois. Česká mluvnice. Praha: SPN, 1982. s. 122.

¹⁰² FIDELIUS, Petr. Tedy o tom přechylování. *Mladá fronta: Kavárna*. [online]. 8. 11. 2008 [cit. 21. 3. 2013] Dostupné z WWW: <<http://data.idnes.cz/mfdnes/kavarna/pdf/2008/kavarna-20081108.pdf>>.

¹⁰³ Tamtéž.

v češtině nepřechylují jména, která mají přechýlenou podobu už ve výchozím jazyce, někdy se u nich však používají obě podoby, např. pod vlivem původního názvu románu existují vedle sebe podoby *Anna Kareninová* i *Anna Karenina*. Na volbu zda podobu jména přechýlit či nikoli má vliv i chápání jména citátově jako obchodní značky kvality, v tom případě zůstávají jména nepřechýlená (*Brigitte Bardot, Sophia Loren, Agatha Christie*). Jedna z výjimek je zcela vžitě přechýlené příjmení spisovatelky *J. K. Rowlingové*.¹⁰⁴

Anna Černá z Ústavu pro jazyk český píše, že při rozhodnutí, zda přechylovat to konkrétní ženské zahraniční příjmení, velmi záleží na tradici, vžitosti a obecném povědomí o jméně (Edith Piaf, Mia Farrow x Joanne Rowlingová), a dále pak také na typu textu (například zaměření novin a časopisů, zpracování encyklopedického hesla). Je třeba respektovat i rodinou zvyklost (Anna Šerých), případně osobní rozhodnutí a přání nositelky jména, což je u nás nejlépe viditelné u žen, pohybujících se ve veřejné sféře (Alice Nellis, Karolína Peake, Kateřina Emmons, Romana Jákl Vítová). Černá uvádí k novinám a časopisům velmi zajímavý postřeh, kdy jména političek bývají ve zpravodajství s naprostou převahou užívána v přechýlené podobě (Thatcherová, Merkelová, Tymošenková, Obamová, Clintonová), zatímco jména nejrůznějších umělkyň a celebrit jsou spíše nepřechýlená (Demi Moore, Whitney Houston, Amy Jade Winehouse). „Bez zajímavosti není zacházení se jménem Bruniová/Bruni, na němž je hranice mezi tzv. seriózní a bulvární žurnalistikou vidět zcela zřetelně. Píše-li se o manželce francouzského prezidenta, pak se užívá podoba Bruniová, články zaměřující se na její modelingovou či pěveckou dráhu pracují se zápisem Bruní.“¹⁰⁵

Podle přesvědčení Jany Valdové by se koncovka -ová do jmen žijících osob měla přidávat jen s jejich souhlasem. „Rakouská spisovatelka Elfriede Jelinek kdysi v českém tisku odmítla označení Jelineková a pro vídeňskou vědkyni Hanu Bubeníček (se zachovanou českou diakritikou) není představitelné, že by ji někdo tituloval „paní Bubeníč(e)ková“.¹⁰⁶ Cizinci, nebo vlastně cizinky, se často diví, proč jejich jména měníme- v tisku jedna Američanka napsala: *My také zachováváme český úzus a říkáme Olga Havlová, nikoli Olga Havel, tak proč vy píšete Shirley Templová?*¹⁰⁷

¹⁰⁴ Internetová jazyková příručka. ÚSTAV PRO JAZYK ČESKÝ AVČR. [online]. [cit. 23. 3. 2013]. Dostupné z WWW: <<http://prirucka.ujc.cas.cz/?id=700>>.

¹⁰⁵ ČERNÁ, Anna. Přechylování v jazykové poradně. In: *Jazykovědné aktuality*. 2012, ročník XLIX, č. 3 a 4. Praha: Jazykovědné sdružení ČR, 2012. s.142-143.

¹⁰⁶ VALDROVÁ, Jana. *Rodové asymetrie názvů osob z hlediska feministické lingvistiky*. In: *Jazykovědné aktuality*. 2012, ročník XLIX, č. 3 a 4. Praha: Jazykovědné sdružení ČR, 2012. s. 122.

¹⁰⁷ HAVRÁNEK, Bohuslav, JEDLIČKA, Alois. *Česká mluvnice*. Praha: SPN, 1982. s. 122.

Zastánci a zastánkyně přechylování varují: bez přechýlení příjmení údajně nelze poznat rod, nepřechýlené jméno podle některých „budí očekávání mužského rodu“.¹⁰⁸ „Případný argument, že jméno bez -ová budí dojem mužského tvaru, je prostě nevědecký a genderově šovinistický,“ míní Valdřová.¹⁰⁹

„Je třeba dodat, že tendence „zdomácnovat“ příjmení cizích příslušnic není jen typicky česká, jak se někdy omylem uvádí. I takové jazyky, které nepřechylují (na př. francouzština nebo angličtina), převádějí si, zejména v mluveném jazyce, a nejde-li o pojmenování „cítátová“, slovanská přechýlená příjmení na podobu nepřechýlenou (*madame Petrof, miss Sazel*). Slovanské jazyky zase nezachovávají českou délku koncových samohlásek (*Zátopkova*) apod.“¹¹⁰

¹⁰⁸ VALDROVÁ, Jana. *Rodové asymetrie názvů osob z hlediska feministické lingvistiky*. In: *Jazykovědné aktuality*. 2012, ročník XLIX, č. 3 a 4. Praha: Jazykovědné sdružení ČR, 2012. s. 122.

¹⁰⁹ VALDROVÁ, Jana. *Rodové asymetrie názvů osob z hlediska feministické lingvistiky*. In: *Jazykovědné aktuality*. 2012, ročník XLIX, č. 3 a 4. Praha: Jazykovědné sdružení ČR, 2012. s. 123.

¹¹⁰ KUCHARŤ, J. *Přechylujme ženská příjmení cizího původu!* [online] *Naše řeč*, 1956, roč. 39, č. 9-10. [cit. 25. 3. 2013] Dostupné z WWW: <<http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=4519>>

ZÁVĚR

Gender je pojem, který souvisí s mnoha disciplínami, popisuje rozdíly psychologické, historické, sociální a kulturní. Stále ještě není dostatečně známým pojmem, mnoho lidí nezná jeho pravý význam a zaměňují jej s jazykovým rodem. Pojednání o genderové identitě osvětlilo, že genderová příslušnost není otázkou pohlaví, nejde o žádnou biologickou danost, ale o pocit příslušnosti k femininní či maskulinní skupině. Člověk je samozřejmě ovlivněn také vrozenými danostmi, ve velké míře ho však formují vnější vlivy. Jedním z mnoha vlivů je výchova, která je ve valné většině případů založená na klasických vzorcích líbezné holčičky v růžovém a rozverného hochy v roztrhaných teplácích. A přitom proč by to nemohlo být naopak? Rodiče podvědomně dělají rozdíly ve výchově na základě pohlaví svých ratolestí, mají to tak zafixované, jde o několik století fungující model. Nejnovější trendy směřují k tomu, že si každý dospělý jedinec může svobodně zvolit, nakolik se ztotožní s genderem, který mu byl od narození přisuzován. Vliv výchovy však bývá natolik silný, že například vyjít najevo s odlišnou sexuální orientací není pro člověka vůbec snadné. Ve společnosti jsou tyto témata stále hodně tabuizována. Bohužel ve společnosti nefunguje princip genderové rovnosti, kdy nemá být žádné pohlaví povyšováno nad druhé, stejně tak nemá být rozdíl v hodnocení sexuálních orientací. Gender studies se zabývají rozdíly mezi pohlavími a snaží se je odstraňovat. Jedná se o stále rozrůstající se vědní obor, v zahraničí je celospolečensky známým a uznávaným oborem, u nás je znám většinou jen mezi odborníky. Média by měla předávat informace neutrálně a objektivně, bohužel se to mnohdy neděje, média se řídí zažitými zkreslenými hodnotami. V médiích stále převládá velké množství genderových stereotypů, což má bezesporu vliv na myšlení lidí i na způsob, jakým je užíván jazyk.

Genderová lingvistika se vyprofilovala ze sociologie z genderových studií koncem šedesátých let dvacátého století, kdy stále více lingvistů vnímalo jazykovou nadvládu muže nad ženou. Ve své práci jsem uvedla tři hlavní fáze, kterými si genderová lingvistika prošla při svém vývoji. Problematiku nerovnosti partnerů se snaží řešit i orgány Evropské unie, v roce 1990 vydala Rada Evropy doporučení pro jazykové zrovnoprávnění žen a mužů. V českém prostředí můžeme mluvit o ucelenější podobě genderové lingvistiky od počátku devadesátých let dvacátého století. Největší českou propagátorkou genderové lingvistiky je lingvistka Jana Valdová, která je také hlavní autorkou příručky *Kultura genderově vyváženého vyjadřování*.

Hlavním motivem genderové lingvistiky je odstraňovat z jazyka jevy, které diskriminují určité pohlaví, ve většině případů se jedná o ženy. Jedním z hlavních problémů je nadužívání generického maskulina při označování osob. Ženské tvary podstatných jmen jsou nahrazovány zástupnými mužskými podobami, velmi často i v případech, kdy to není nutné. Sepsala jsem možnosti, které nabízí Valdřová k alternaci generického maskulina. Měly by sloužit k inspiraci nám všem, především pak novinářům a učitelům, neboť ti mají na formování jazyka velký vliv. Hlavní podstatou je však uvědomění si tohoto problému. Srovnatelným problémem jsou jazykové genderové stereotypy užívané ve výrazových prostředcích. Tato kliše podporují zažitá konvence, striktní rozlišení mužských a ženských záležitostí. Často je uživatelé jazyka používají podvědomně, proto je potřeba neustále upozorňovat, že se jedná o přežitek, problém, který negativně hierarchizuje společnost.

V poslední kapitole, která se věnuje přechylování, jsem se pokusila utřídit a analyzovat množství názorů. V oblasti přechylování je dostatečné mluvnické zázemí, máme poměrně důkladný aparát, podle kterého se můžeme řídit. V části, zabývající se přechylováním podstatných jmen vyšlo najevo, že přestože existují potřebné ženské tvary, jazyk je natolik maskulinní, že i samy uživatelky preferují mužské tvary, když mluví samy o sobě. V přechylování příjmení se vedou nemalé spory o to, zda přechýlit či nepřechýlit jméno cizinky, když se o ní mluví v českém jazyce. Argumenty pro přechylování hovoří především o potřebě zařadit příjmení do větné skladby také pomocí skloňování. Nepřechýlené příjmení je totiž nesklonné. Naopak odpůrci přechylování hovoří o tom, že bychom měli zachovat úctu k původním tvarům cizích příjmení.

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

Literatura:

1. BOURDIEU, Pierre. *Nadvláda mužů. Praha: Karolinum, 2000.* 145 s. ISBN 80-7184-775-5.
2. ČERNÁ, Anna. Přechylování v jazykové poradně. In: *Jazykovědné aktuality.* 2012, ročník XLIX, č. 3 a 4. Praha: Jazykovědné sdružení ČR, 2012. s. 142-146. ISSN 1212-5326.
3. ČERNÝ, Jiří. *Úvod do studia jazyka.* 1. vyd. Olomouc: Rubico, 1998. 248 s. ISBN 80-85839-24-5.
4. ČMEJRKOVÁ, Světlá. a kol.: *Čeština, jak ji znáte i neznáte.* Praha: Academia, 1996. ISBN 80-200-0589-7
5. ČMEJRKOVÁ, Světlá. Rod v jazyce a komunikaci: specifika češtiny. Slovo a slovesnost. 2002, ročník 63, č. 4, Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR. s. 263-286.
6. DANEŠ, František.: Univerzália a specifika češtiny v období globalizačních proměn. In: Hladká, Z., Karlík, P. (eds.) *Čeština, univerzália a specifika 3.* Brno: FF MU, 2001
7. DVOŘÁČEK, Petr. *Přechylování z pohledu překladatele.* In: *Jazykovědné aktuality.* 2012, ročník XLIX, č. 3 a 4. Praha: Jazykovědné sdružení ČR, 2012. s. 136-142. ISSN 1212-5326.
8. EISNER, Pavel. *Chrám i tvrz.* Praha: Lidové noviny, 1992. 666 s. ISBN 80-7106-066-6
9. HAVRÁNEK, Bohuslav, JEDLIČKA, Alois. *Česká mluvnice.* Praha: SPN, 1982. 569 s.
10. HORÁLEK, Jan. Příručka genderolingvální vyváženosti. *Usta ad Albim BOHEMICA.* 2009, ročník IX, č. 2. ISSN 1802-825X.

11. HRDLIČKOVÁ, Alena. *Úvod do gender studies*. České Budějovice: Vysoká škola evropských a regionálních studií, 2008.
12. JANDOUREK, Jan. *Sociologický slovník*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-535-0.
13. JARKOVSKÁ, Lucie. Prohlédněme genderové stereotypy. In *Abc feminizmu*. Brno: Nesehnutí, 2004, s. 19-27. ISBN 80-903228-3-2
14. KAMPICHLER, Martina. Reflexe k tématu genderových studií na pozadí feministického rozvoje. In: *Gender, rovné příležitosti, výzkum*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2/2006.
15. NÁDENÍČEK, Petr. „Přijedou jen hosté, nebo i hostky?“ K pojetí politické korektnosti ve slovanských a germánských jazycích. In: *Jazykovědné aktuality*. 2012, ročník XLIX, č. 3 a 4. Praha: Jazykovědné sdružení ČR, 2012. s. 109-117. ISSN 1212-5326.
16. OAKLEY, Ann. *Pohlaví, gender a společnost*. Praha: Portál, 2000. 169 s.
17. RENZETTI, Claire; CURRAN, Daniel. *Ženy, muži a společnost*. 1. vyd. Přel. Lukáš Gjurič et al. Praha: Karolinum, 2003. 642 s. ISBN 80-246-0525-2.
18. ŠIKLOVÁ, Jiřina. Gender studies a feminismus na univerzitách ve světě a v České republice. In: MAŘÍKOVÁ, H., VĚŠÍNOVÁ, E.: *Společnost žen a mužů z aspektu gender*. Praha: Open Society Fund, 1999. 171 s. ISBN 80-2384-770-8.
19. VALDROVÁ, Jana. Jazyk to prozradí. In: Chřibková, Marie, Chuchma, Josef, Klimentová, Eva. 1999 *Feminismus devadesátých let českýma očima*. Praha: Marie Chřibková, 1999. s. 113-120.
20. VALDROVÁ, Jana. *Novinové titulky z hlediska genderu*. Naše řeč. 2001, ročník 84, č. 2, s. 90-96, Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR.
21. VALDROVÁ, Jana. *Gender a jazyk*. In *Gender ve škole*. 1. vyd. Praha: Otevřená společnost, 2005, s. 57-59. ISBN 80-903331-5-X.

22. VALDROVÁ, Jana. *Gender a společnost*. 1. vyd. Ústí nad Labem: UJEP, 2006. 236 s. ISBN 80-7044-808-3.
23. VALDROVÁ, Jana. *Rodové asymetrie názvů osob z hlediska feministické lingvistiky*. In: *Jazykovědné aktuality*. 2012, ročník XLIX, č. 3 a 4. Praha: Jazykovědné sdružení ČR, 2012. s. 118-123. ISSN 1212-5326.
24. VANGELI, N.: Kde domov můj? Drobné postřehy o jazyce. In: VALDROVÁ, J.: *Gender a společnost*. 1. vyd. Ústí nad Labem: UJEP, 2006 236 s. ISBN 80-7044-808-3.

Internetové zdroje:

25. *Feminismus.cz* [online]. [cit. 22. 3. 2013]. Dostupné z WWW: <http://www.feminismus.cz/slovnicek.shtml#G>
26. *Feminismus.cz* [online]. [cit. 22. 3. 2013]. Dostupné z WWW: <http://www.feminismus.cz/fulltext.shtml?x=1901407>
27. FIDELIUS, Petr. Tedy o tom přechylování. *Mladá fronta: Kavárna*. [online]. 8. 11. 2008 [cit. 21. 3. 2013] Dostupné z WWW: <http://data.idnes.cz/mfdnes/kavarna/pdf/2008/kavarna-20081108.pdf>
28. Internetová jazyková příručka. ÚSTAV PRO JAZYK ČESKÝ AVČR. [online]. [cit. 23. 3. 2013]. Dostupné z WWW: <http://prirucka.ujc.cas.cz/?id=700>
29. Internetová jazyková příručka. ÚSTAV PRO JAZYK ČESKÝ AVČR. [online]. [cit. 23. 3. 2013]. Dostupné z WWW: <http://prirucka.ujc.cas.cz/?ref=700&id=701>
30. Internetová jazyková příručka. ÚSTAV PRO JAZYK ČESKÝ AVČR. [online]. [cit. 23. 3. 2013]. Dostupné z WWW: <http://prirucka.ujc.cas.cz/?id=709&dotaz=p%C5%99echylov%C3%A1n%C3%AD>
31. KUCHAR, J. *Přechylujme ženská příjmení cizího původu!* [online] Naše řeč, 1956, roč. 39, č. 9-10. [cit. 25. 3. 2013] Dostupné z WWW: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=4519>

32. MILDORFOVÁ, J.: Chci být chemička. In: *Éčko* 6/2007. [online] 2007 [cit. 21. 3. 2013]
Dostupné z WWW: <http://www.proequality.cz/res/data/003/000411.pdf>
33. PROJEKT VARIANTY. [online]. 2005 [cit. 20. 3. 2013]. Dostupné z WWW:
http://www.varianty.cz/cdrom/podkapitoly2/07_gender/IKV2_07_05_gender_a_jazyk.pdf
34. VALDROVÁ, J.: Gender a jazyk. [online] 2005 [cit. 22. 3. 2013] Dostupné z WWW:
<http://www.osops.cz/download/files/gender/10gender-a-jazyk.pdf>
35. VALDROVÁ, Jana: *Gender v jazyce a řeči: Jak se udržují a posilují hierarchie pohlaví v češtině?* Genderové obory na katedře germanistiky. [online]. [cit. 22. 3. 2013]
Dostupné z WWW:
http://www.eamos.cz/amos/kat_ger/modules/low/kurz_text.php?id_kap=3&kod_kurzu=kat_ger_6109
36. VALDROVÁ, Jana a kol. *Kultura genderově vyváženého vyjadřování*. [online] 2010
[cit. 22. 3. 2013] 80 s. Dostupné z WWW:
http://www.msmt.cz/uploads/Skupina_6/Gender_prirucka.pdf
37. VALDROVÁ, Jana. Jazyk jako „antireklama na ženy“. Co s tím?. [online]. 9. 10. 2012
[cit. 21. 3. 2013]. Dostupné z WWW: <http://www.valdrova.cz/news/24/20/Jazyk-jako-antireklama-na-zeny-Co-s-tim>
38. ZELENKOVÁ, Klára. Genderová lingvistika a generické maskulinum. *Ženy a média*.
[online] 21. 3. 2007 [cit. 25. 3. 2013] Dostupné z WWW:
<http://www.zenyamedia.estranky.cz/clanky/zeny-nejen-v-jazyce/genderova-lingvistika-a-genericke-maskulinum.html>